

Невичерпне джерело знань

Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю з часу заснування
Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка

ББК 78.34 (4 УКР- 4 ЧЕР) 751.2
Н 40

Невичерпне джерело знань: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю з часу заснування Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка / Упоряд. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2004. – с.

У збірнику подано матеріали ювілейної науково-практичної конференції, проведеної 1 жовтня 2002 року. Тексти доповіді та повідомлень викладено із збереженням змісту та орфографії, представленими авторами.

Збірник розрахований на бібліотечних спеціалістів, науковців та краєзнавців, всіх, хто цікавиться історією культури та бібліотечної справи.

Комп'ютерний набір: Л.М. Раєвич
Художник: В.Ф.Леоненко
Ризограф ОУНБ ім. В.Г. Короленка
Тираж 50

© Чернігівська ОУНБ
ім. В.Г. Короленка

Передмова

28 березня виповнилося 125 років з часу заснування Чернігівської державної обласної універсальної бібліотеки ім. В.Г. Короленка – головної книгозбірні області.

У зв'язку з відзначенням 200-річчя Чернігівської губернії та 70-річчя Чернігівської області, за розпорядженням облдержадміністрації урочисті збори громадськості та бібліотечного активу області з нагоди ювілею бібліотеки відбулися 30 вересня – у Всеукраїнський день бібліотек, а науково-практична конференція – 1 жовтня.

За роки свого існування бібліотека пройшла складний шлях від громадської до універсальної наукової бібліотеки, стала провідним інформаційним, краєзнавчим, науково-методичним та науково-дослідним центром області.

На сучасному етапі головна книгозбірня області виходить на новий рівень розвитку, орієнтований на входження у світовий інформаційний простір.

В останнє десятиріччя ОУНБ здійснювала дослідження своєї історії, результати яких висвітлювались у науково-практичних конференціях, численних публікаціях у періодичних виданнях та ювілейних збірниках „Духовна скарбниця краю” (вип. 1, 2; 2002).

Дане видання стане черговим внеском у вивчення історії бібліотеки та бібліотечного краєзнавства – складової частини культурної спадщини Чернігівщини.

ПРОГРАМА науково-практичної конференції “Невичерпне джерело знань”, присвяченої 125-річчю з часу заснування Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка

1 жовтня 2002 р.

Відкриття конференції:

ВАСЮТА О.П. – начальник управління культури облдержадміністрації, кандидат мистецтвознавства.

ДОПОВІДЬ:

Громадсько-культурне та літературне життя в м. Чернігові II пол. XIX – поч. XX ст.
САМОЙЛЕНКО Г.В. – декан філологічного факультету Ніжинського ДПУ ім. М.В. Гоголя,
доктор філологічних наук, професор.

СПІВДОПОВІДЬ:

Головна книгозбірня області: історія, розвиток, перспективи.
ГРИЩЕНКО П.В. – директор Чернігівської ОУНБ
ім. В.Г. Короленка.

ПОВІДОМЛЕННЯ:

Перша друкована книга в Чернігові.
АДРУГ А.К. – викладач Чернігівського ДПУ
ім. Т.Г. Шевченка, кандидат мистецтвознавства.

Перлина архітектури Чернігова.

КАРНАБЕД А.А. – член-кореспондент Української Академії Архітектури, почесний член українського товариства охорони пам'яток історії та культури Всеукраїнської спілки краєзнавців.

Родина Коцюбинських і громадська бібліотека.

КОЦЮБИНСЬКА Н.М. – вчений секретар Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М.М. Коцюбинського.

Олександр Русов і розвиток бібліотечної справи в Україні.

РАХНО О.Я. – заступник декана історичного факультету Чернігівського ДПУ ім. Т.Г. Шевченка, аспірант.

Бібліотеки Чернігівщини: сучасні тенденції та напрями діяльності.

САМОЙЛЕНКО Ю.М. – зав. науково-методичним відділом ОУНБ ім. В.Г. Короленка.

Фонд рідкісної і цінної книги у задоволенні запитів науковців, спеціалістів.

ПОСТЕРНАК А.М. – провідний бібліотекар відділу документів з суспільних та гуманітарних наук ОУНБ ім. В.Г. Короленка.

Дарунки – як джерело формування фондів в сучасних соціально-економічних умовах.

КРАВЧУК Г.В. – зав. відділом комплектування ОУНБ ім. В.Г. Короленка.

“Книга з автографом”: огляд книжкової виставки.

УСТИМЕНКО Л.В. – головний бібліотекар відділу зберігання основного фонду ОУНБ ім. В.Г. Короленка.

Бібліотечна Чернігівщина: здобутки і перспективи видавничої роботи ОУНБ.

КАГАНОВА І.Я. – провідний бібліотекар відділу краєзнавства ОУНБ ім. В.Г. Короленка.

Обслуговування читачів: аспект оновлення.

ПРОЖИГА Є.М. – зав. відділом абонементу ОУНБ ім. В.Г. Короленка.

Клуб “Краєзнавець” – центр наукового і культурного спілкування читачів.

ПОЛОВНИКОВА С.О. – зав. відділом ЧДІМ ім. В.В. Тарновського, віце-президент клубу “Краєзнавець”.

Інформаційний простір регіону: досвід інформування та перспективи прогресивних технологій.

РОМАНЧУК Н.В. – зав. інформаційно-бібліографічним відділом ОУНБ ім. В.Г. Короленка.

Сторінки творчої співдружності бібліотечних працівників Брянської (Росія), Гомельської (Білорусь), Чернігівської (Україна) областей.

Брянська ОУНБ ім. Ф.І. Тютчева.
Гомельська ОУНБ ім. В.І. Леніна.

Історичні дослідження бібліотек Чернігівщини на зламі століть (1997-2002 рр.)

ФЕОФІЛОВА Л.В. – заступник директора з наукової роботи ОУНБ ім. В.Г. Короленка.

Перегляд книжково-ілюстративної виставки „Скарбниця мудрості людської”.

ОСАДЧА Т.Г. – головний бібліотекар СНДР ОУНБ ім. В.Г. Короленка.

Підведення підсумків конференції.

ГРИЩЕНКО П.В., ФЕОФІЛОВА Л.В.

РЕГЛАМЕНТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Доповідь – 30 хв.

Співдоповідь – 25 хв.

Повідомлення – 10 хв.

Виступи – 5 хв.

Перерви – 10 хв.

Загальний регламент конференції – 4 години.

Культурне життя Чернігова кінця XIX – поч. XX ст.

Кінець XIX – поч. XX ст. був одним із яскравих і плідних періодів у розвитку культури Чернігова. Він ніби увібрав в себе все те краще, що робилося до цього прогресивно настроєними діячами. Якщо в економічному розвитку місто залишилося центром лише ремісничо-кустарних промислів, то у культурному відношенні воно мало провідне значення і поруч з Києвом, Харковом, Одесою відіграло визначальну роль в розвитку культури України, особливо в галузі літератури.

Звертаємось до окремих фактів, які переконують нас в цьому. У 1877 р. у місті було відкрито бібліотеку, а в 1900 р. на базі колекції відомого мецената, збирача і діяча культури В.В.Тарновського, яку він подарував місту, а до її складу входило більше 7 тис. експонатів, - музей українських старожитностей.

Хоча в Чернігові не було свого професійного театру, але аматорські театральні групи могли інколи позмагатися із відомими колективами, бо їх організаторами були талановиті митці. В кінці XIX – поч. XX ст. ці аматори продовжували розвивати традиції Л.Глібова, організатора демократичного гуртка „Товариство, кохаюче рідну мову”, а також активних його учасників – фольклориста Опанаса Марковича, режисера-аматора і драматурга Дмитра Старицького, учителів, а пізніше відомого вченого Івана Дорошенка та письменника Миколи Вербицького, лікаря і письменника Степана Носа, історика Олександра Лазаревського та ін. Саме вони зі сцени проголошували українське слово, яке було заборонено тоді, саме вони пропагували українську драматургічну класику.

У 1898-1908 рр. активно діяв у Чернігові народний театр під керівництвом Олександра Федоровича Володського, який був талановитим актором, драматургом і перекладачем на українську мову гоголівського „Ревізора”. Він не тільки вчився в Київському університеті, а й грав у трупах М.Кропивницького, П.Саксаганського, М.Садовського, І.Сагатовського, Т.Колесниченка. Це була хороша сценічна школа, і Володський використав набуті знання та навички, уроки майстрів в Чернігівському „Народному театрі”. Його гра відзначалася реалістичною правдивістю, майстерністю перевтілення, умінням ліпити характер персонажів, часто з використанням прийомів гумору. Саме тут були поставлені і п'єси О.Володського.

З „Народним театром” була пов'язана також доля письменників В.Самійленка, одного із авторів драматичних творів, які використовувались для постановки на цій сцені, Б.Грінченка, М.Вороного, який теж грав раніше в професійних театрах.

В Чернігові в кінці XIX – на поч. XX ст. існували й інші трупи, зокрема Аркадія Васильовича Верзилова, активного громадського і культурного діяча міста. Софія Русова у своїх „Споминах” говорила, що він був справжнім „нігілістом”, себто тогочасним соціалістом, дуже підозрілим для чернігівської адміністрації, але занадто популярним в Чернігові, щоб не бути затвердженим, хоч би на такій небезпечній тоді, з погляду адміністрації, посаді, як посада земського статистика. А. Верзилов був більше 10 років міським головою Чернігова.

Активну участь в організації і постановці аматорських вистав на українську тематику брав також Микола Олександрович Константинович, учитель місцевої гімназії, який пізніше став відомим земським працівником.

Збагачувалось театральне життя міста і приїздом до Чернігова професійних труп М.Садовського, М.Кропивницького та ін., в яких грали і актори з Чернігівщини: М.Заньковецька, Г.Затиркевич-Карпинська, В.Грицай (Колтановський), Г.Ніжинська (Москвичова) та ін.

Чернігівці радо приймали і Миколу Лисенка, який підтримував творчі і особисті зв'язки з М.Коцюбинським, І.Шрагом, В.Грінченком та ін. В садибі автора повісті „Fata morgana” композитор зіграв декілька своїх творів: „Елегію”, „Пісню без слів”, які так любив М.Коцюбинський, „Вічний революціонер” та ін. Разом з ним приїздили співаки з Києва. Концерти, організовані М.Лисенком в Чернігові, відігравали велику роль в пропаганді українського класичного мистецтва.

Необхідно підкреслити, що музичні інтереси у чернігівців закріпилися ще з 80-х років XIX ст. Саме це і сприяло тому, що у 1884 р. було сформоване Чернігівське музично-драматичне товариство, яке завершило свій організаційний процес у 1888р. і охопило близько 200 членів-любителів. Активними діячами товариства були Л.Глібов, І.Лагода, І.Шраг (секретар товариства), І.Рашевський, О.Горелов, М.Яснопольський та ін. Це товариство відіграло значну роль у виявленні та підтримці молоді з творчими здібностями, у пропаганді класичного мистецтва, в організації концертів, літературно-музичних вечорів, постановці вистав як драматичних, так і оперних труп, організації музичної освіти.

Активізація музичного життя сприяла тому, що щорічно в Чернігові проводились цикли концертів під загальною назвою „Історичні музичні вечори”, на яких виступали як місцеві музиканти, так і гості з Києва, Петербурга: скрипаль М.Ерденко, піаніст О.Гольденвейзер, диригент-хормейстер О.Архангельський та інші.

Визначну роль в музичному житті міста відіграв у цей час композитор і диригент Олександр Леонтіївич Горелов, який в кінці XIX ст. організував тут симфонічний оркестр, до складу якого входило 30 чоловік, а також хор із 36 співаків. Репертуар обох колективів був досить широкий і сприяв ознайомленню чернігівчан з визначними творами класичного репертуару.

О.Горелов включав до нього і свої твори. Під час проживання в Чернігові 1893-1899 рр. він активно працював як композитор. Про це свідчить концерт, який відбувся 2 лютого 1897 р., на якому виконувалися лише твори О.Горелова: „Українська симфонія”, уривки з опери „Вій”, яка була завершена у 1897р., та оперети „Добрі сусіди” (пост. у 1902 р. М.Старицьким), музичні картини „весна” та вальс-фантазія для симфонічного оркестру.

Після від'їзду О.Горелова з Чернігова його традиції на початку XX ст. продовжив диригент К.В.Сорокін. Під його керівництвом оркестр виконував твори відомих композиторів Бетховена, Гайдна, Моцарта, Чайковського, Бородіна, Гріга, Рубінштейна, Лисенка та ін.

І.О.Горелов, І.К.Сорокін настільки професійно проводили роботу з музикантами, що симфонічні оркестри Чернігова здатні були не тільки майстерно зіграти окремі твори, а й супроводжувати оперні вистави. В цей час були поставлені опери "Аскольдова могила" О.Верстовського, "Руслан і Людмила", "Життя за царя" ("Іван Сусанін") М.Глінки, "Русалка" О.Даргомижського, "Демон" А.Рубінштейна, "Євгеній Онегін", "Пікова дама" П.Чайковського, "Майська ніч" М.Римського-Корсакова, "Травіата" Дж.Верді, "Кармен" Ж.Бізе, "Фауст" М.Гуно та ін.

Це здійснювалось також завдяки наявності в місті хороших співаків, які з часом прославились на професійній сцені (Н.Ларизина, С.Ф.Селюк, М.А.Сіоніцька, Меншикова, Волинська, Майборода), а також місцевого значення (К.Яснопольський, О.Ваккер, М.Бельмас, Н.Мика, А.Лазаревський, Л.Сімкіна, Рибальченко та ін.) Звичайно, вся робота по підготовці і влаштуванню опер вимагала від їх організаторів великих творчих сил і здібностей.

17 липня 1907 р. з ініціативи місцевої інтелігенції, зокрема К.В.Сорокіна, Г.Г.Ейзлера та інших було відкрито Чернігівське відділення Російського музичного товариства, директором якого були В.Д.Голіцин, Д.В.Країнський, Г.М.Глібов, І.Г.Рашевський, Б.В.Баришевський. Саме це товариство сприяло відкриттю нових музичних класів. Велику роботу в цьому напрямку проводив випускник Петербурзької консерваторії віолончеліст С.В.Вльконський.

Значне місце в музичному житті міста відігравали хори при храмах, а також духовної семінарії, в якому співали у цей час Павло Тичина та Григорій Верьовка.

В розвитку культури Чернігова в кінці XIX – поч. XX ст. відіграли значну роль окремі яскраві особистості. Без них, без їх зацікавленості, активної діяльності сонне життя міщан Чернігова не було б пробуджене. До тих, хто активно працював на ниві культури, слід віднести і Івана Григоровича Рашевського, який після закінчення юридичного факультету Київського університету працював губернським урядовцем, був членом статистичного комітету. Але не цим прославився він у Чернігові. Як свідчить у своїх "Споминах" Софія Русова, Івана Рашевського любила місцева аристократія, бо він гарно малював, цікавився музикою і добре знався на ній, завжди гостинно приймав місцевих і приїжджих музикантів. Саме він допоміг влаштувати концерт М.Лисенка. "До українства", зауважувала С.Русова, він ставився як до одної з ідеалістичних мрій "Саші Ангела" (так називали у вузькому товаристві Олександра Русова) та Шрага, а що сам він дуже любив їх особисто, то й допомагав українській справі чим міг".

А міг він багато, бо входив у вищі кола чернігівської аристократії. Дружив з педагогом і письменником Миколою Вербицьким, який у своїй книзі "Очерки из охотничьей жизни" зобразив його під іменем "Вангри".

Найбільше любив І.Г.Рашевський малювати. Писав олією портрети, пейзажі, робив графічні малюнки та ілюстрації. Свої роботи роздарював чернігівцям. Чимало залишилось і у його колекції, серед них картини "По Десні" (1889), "Ставок в саду", "До іспиту", "Десна" (1892), "В селянській хаті", "На Спаса" (1900), скульптури "Портрет музиканта Длузького" (1889), "Покришин" (1892), проекти пам'ятника Т.Шевченку. У 1896 р. в маєтку І.Рашевського в селі Великі Осянки бував художник І.Рєпін.

Проведені з ініціативи і безпосередньої участі представників інтелігенції заходи трохи пробуджували сонне провінційне життя чернігівців. Хоч це не набирало масовості, але були вже ті вогники, які давали можливість відчувати радість мистецтва, приторкнутися до чогось вищого, що наповнює душу новими відчуттями, а мозок новими думками. Не можна не погодитись з учасником цих подій Глібом Лазаревським, який у своїх спогадах зауважував, що тільки в земських управах, в міській Думі, у "Просвіті" жевріли ще вогники не революційної боротьби, ні, а певної опозиції, бажання шляхом читання лекцій, видання і поширювання брошур, недільних шкіл, товариств тверезості тощо, створити наче опір реакції, покладаючи надію скоріше на якесь чудо, ніж на логіку, плачучи приховану думку: ану, уряд чомусь-то піде на поступки".

В цей час значну роль відігравали "Громада" та "Просвіта". Активними їх членами були член "Громади" попереднього періоду О.А.Тищинський, який після відбуття покарання знову з'явився у Чернігові і продовжив культурологічну діяльність, викладач Чернігівської гімназії М.О.Константинович, письменник Л.І.Глібов, статист В.Э.Варзар, член статистичного бюро земства О.О.Русов та його дружина педагог С.Ф.Русова, статист П.П.Червінський, економіст О.П.Шликевич, адвокат І.Л.Шраг, секретар чернігівської міської думи А.В.Верзилов, письменники М.М.Коцюбинський та його дружина бібліотекар В.І.Коцюбинська, В.І.Самійленко, Б.Д.Грінченко, М.М.Грінченко, вчителька Ф.С.Шкуркіна, працівник музею ім.В.В.Тарновського А.П.Шелухін та ін.

Вони проводили велику роботу серед різних верств населення: читали лекції, розповсюджували брошури про український народ, видані за кордоном, організовували бібліотеки, ратували за навчання українською мовою в усіх школах, організовували концерти, вистави тощо.

Велику роль в активізації суспільного та культурно-мистецького, літературного життя Чернігова кінця XIX – поч. XX ст. відігравали письменники Борис Грінченко, Михайло Коцюбинський, Володимир Самійленко, Микола Вороний, Марія Загірня (Грінченко), Олександр Володський, Микола Вербицький, Іван Воронівський, Микола Чернявський, Григорій Коваленко, Михайло Жук, Леонтій Шрамченко, Михайло Могилянський, з молодшого покоління Павло Тичина, Олександр Соколовський, Аркадій Казка, Василь Еллан-Блакитний та інші добре знані в українській літературі художники слова. Перераховуючи їх прізвища, нам хотілося не стільки вразити самими іменами, скільки творчою атмосферою, яка існувала тоді в Чернігові. Її можна порівняти лише з Києвом та Львовом. В інших містах України такої літературної активності не спостерігалось. І тут свою роль зіграли, звичайно, Борис Грінченко і Михайло Коцюбинський.

Для Бориса Грінченка чернігівський період – один із найплодовитіших як в громадсько-культурній, так і літературній діяльності, хоча він був досить складним у матеріальному відношенні. Письменник разом з своєю дружиною Марією Миколаївною Грінченко-Загірньою поставив перед собою просвітницькі завдання. З цією метою

він використав типографію земства для видання різного роду книжок, збірників, альманахів. За час з 1895 по 1900 р. сформовані і видані були збірники “Вірна пара та інше” (1895), “Криничка” (1896), “Батькове віщування та інше” (1898), “Степові квіти” (1899), “Хвиля за хвилею” (1900), де надруковані були твори багатьох тогочасних українських письменників, які проживали в різних регіонах. Більше того, тут були видані і збірники творів Т.Шевченка, Л.Глібова, П.Грабовського, Ю.Федьковича, М.Коцюбинського та інших попередників, чи сучасників. Фольклорні збірки, етнографічні матеріали, а також власні художні твори, публіцистичні та наукові праці засвідчують, що діяльність Б.Грінченка мала величезне значення і виходила за межі регіонального, набирала всеукраїнського характеру.

Вивчаючи творчу та громадську спадщину М.Коцюбинського, який жив майже одночасно з Б.Грінченком в Чернігові, приходимо до висновку, що вона носила дещо інше спрямування, не стільки просвітницьке, скільки літературно-громадське. Про це свідчить випуск збірника “Дубове листя” разом з Б.Грінченком та М.Чернявським, а особливо збірника “З потоку життя”. Готуючи останній, М.Коцюбинський мав намір ним почати “нову еру в українській літературі”. З цією метою він звернувся до багатьох українських письменників з проханням надіслати свої твори, які засвідчували б пошук нових тем, зокрема з інтелігентного життя.

У листі до Панаса Мирного М.Коцюбинський писав: “Намір видати такого характеру збірник викликаний тим, що останніми часами літературний рух на Україні стає помітно жвавішим. Про це свідчить і зріст літературної продукції, і збільшення видавничої діяльності, і розповсюдження української книжки не тільки серед народних мас, але і в інтелігентних сферах”. І ці свої висновки М.Коцюбинський робив передусім із громадсько-культурної та літературної діяльності письменників Чернігова, а також інших регіонів, з якими спілкувався Б.Грінченко, М.Коцюбинський. Чернігів у цей час став центром літературного життя в Україні. З ним мали зв’язки письменники з усіх регіонів і особливо з Західної України. Там чернігівські письменники друкували ті твори, які не могли друкуватися у Чернігові.

Знаючи доробок українських письменників цього часу, М.Коцюбинський розумів, що українська література може піднятися на вищий щабель, якщо відірветься від основної своєї проблематики – показу життя села і повернеться своїм обличчям до інших тем, зокрема робітничого класу та інтелігенції. “За сто літ існування, – писав М.Коцюбинський у загальному листі до Панаса Мирного, – новіша література наша (з причин, вияснення яких належить до історії) жила переважно селом, сільським побутом, етнографією. Селянин, обставини його життя, його не складна здебільшого психологія – ото майже все, над чим працювала фантазія, з чим оперував досі талант українського письменника. Винятки, очевидячки ми маємо. Таке обмеження сфери творчості не раз підкреслювалось не тільки критикою, але й інтелігентним читачем, який, до слова кажучи, в останні часи значно виріс”. І М.Коцюбинський далі звертав увагу саме на критику, читача нового класу, бо він був уже не той, що раніше”. Вихований на кращих зразках сучасної європейської літератури, – зауважував М.Коцюбинський, – такої багатої не лише на теми, але й на способи оброблювання сюжетів, наш інтелігентний читач має право сподіватись й от рідної літератури ширшого поля обсервацій, вірного малюнку різних сторін життя усіх, а не одної верстви суспільності, бажав би зустрітись в творах красного письменства нашого з обробкою тем філософських, соціальних, психологічних, історичних та інших”.

І М.Коцюбинський не тільки декларував, а й сам багато робив, щоб втілити свої наміри в життя. І про це свідчать його твори, написані у цей час (“На камені”, “Цвіт яблуні”, “Інтермеццо” та ін.), де він розкривається як видатний письменник-новеліст, художник-психолог.

Вбираючи все те краще, що було характерне для української і західноєвропейської літератури, М.Коцюбинський підіймався по тернистій дорозі української словесності все вище і вище і відчував своєю творчістю, що є самобуття і далеко не всім відома українська література. Тож не випадково, що саме твори М.Коцюбинського починають перекладати крім російської й на європейські мови. Таким чином, чернігівський письменник входить в життя німців і французів, шведів і чехів, естонців і латишів, поляків і росіян.

Своїми теоретичними та творчими роздумами М.Коцюбинський ділився з молодими чернігівськими літераторами на “суботах”, які проходили в його садибі. Вплив М.Коцюбинського на ранню творчість П.Тичини, О.Соколовського, А.Казки та інших був особливо відчутний, про що неодноразово заявляли і самі письменники.

Підсумовуючи вище сказане, можна з усією вневненістю говорити про те, що розвиток культури в Чернігові в кінці XIX – на початку XX ст. мав різнобічний характер, охоплював велику кількість талановитих людей, відзначався активністю і плідністю. А все це впливало і на суспільне життя в місті, на ту загальну атмосферу, яка складалася під впливом бурхливих подій, що відбувалися в країні. Розвиток культури Чернігова кінця XIX – поч. XX ст. – це яскрава сторінка в історії культури всієї України.

Грищенко П.В.

Головна книгозбірня області: історія, розвиток, перспективи.

Шановні учасники конференції!

Мабуть не варто говорити, що без глибокого розуміння історичного розвитку, без осмислення еволюції бібліотек в різні історичні періоди, без критичного вивчення і використання накопиченого досвіду стає неможливим процес стратегії майбутнього.

Аналізуючи стан вивчення історії бібліотек краю слід відзначити, що ця проблема в останні роки стала провідною в нашій методичній роботі. Одночасно з вивченням історії ОУНБ ім. В.Г. Короленка розроблялася тема народних безкоштовних сільських бібліотек – читалень Чернігівщини кінця XIX – поч. XX ст.

Історія бібліотеки ім. В.Г. Короленка досліджувалася в зв'язку з її 100, 120-річчям та нинішнім ювілеєм, в зв'язку з проведенням різних науково – практичних конференцій, видавничою роботою і публікаціями у пресі.

В цілому слід констатувати, що детальна розробка історії бібліотек ще попереду. Нині хоч і зроблено багато, матеріали, в своїй більшості, мають описовий характер, багато прогалин у висвітленні певних періодів розвитку і характеристики процесів, що відбувалися, майже не досліджені окремі періоди їх діяльності.

Цьому є пояснення. Багато десятиріч нас запевняли, що заради справи і науки перевагу треба надавати висвітленню сучасних тенденцій, форм і методів роботи і, як результат, постраждала не лише повага до минулого, але і сучасне, і, можливо, майбутнє, які не мають фундаменту традицій і досвіду.

На жаль, ми дещо запізнилися з написанням власної історії. Залишається багато “білих плям”. Великі втрати архівів в період війни, відійшли ветерани, наші численні помічники – читачі.

Тож історизм, ключ до пізнання процесів, що відбулись, має посприяти визначенню перспектив розвитку і нашого майбутнього.

Фактичний матеріал власної історії ми взяли з обласного державного архіву, ЦДІА України, численних публікацій про роботу бібліотеки в пресі. Вивчаємо документи, що зберігаються в бібліотеці: особові справи, накази директора, починаючи з 1943р., письмові плани і звіти різних періодів історії.

Готуючись до ювілею ми підготували 2 випуски матеріалів “Духовна скарбниця краю”:

Вип.1. – нарис Л.Студьонової, зав. відділом краєзнавства “Від громадської до універсальної наукової бібліотеки” – спроба викладу нашої історії за 125 років.

Вип.2. – Бібліографічний показник відомих нам джерел і архівних матеріалів та видавнича робота бібліотеки.

Підготовлено також видання про наше сучасне приміщення “Історія нашого дому”.

Їх осмислення, аналіз, можливо і перевидання чи доповнення ще попереду. Але оскільки вони є докладно зупинятися на певних історичних фактах історії мабуть не варто, досить лише схематичного погляду з акцентом на досліджені або не досліджені аспекти історії.

Умовно нашу історію можна поділити на 6 періодів – різних за тривалістю, відомчою належністю, активністю роботи, її авторитету.

1-й період. 1877-1903 – Чернігівська громадська бібліотека, тобто така, що цілком належала своїм читачам.

2-й період. 1910-1919 – Чернігівська міська бібліотека, така що належала міському самоврядуванню, яке її утримувало.

3-й період. 1919-1940 – Центральна, губернська, окружна, обласна, – тобто переорієнтація з обслуговування жителів міста в методичний центр. Перервала війна.

4-й період. 1941-1943 – Функціонування як міської бібліотеки в період війни.

5-й період. 1943-1974 – Післявоєнна відбудова, накопичення фондів, розширення функції як центру бібліографічної, методичної і краєзнавчої роботи. Але структура її була неповною.

6-й період. 1974-1985 – В зв'язку з одержанням нинішнього приміщення бібліотека змогла перейти на систему галузевого обслуговування читачів, створити 15 відділів.

З 1985 р. – бібліотека стала універсальною, науковою, активно працює над становленням бібліотеки, як наукового закладу. Працює над запровадженням нових технологій, поступово переорієнтовує стратегію володіння ресурсами на стратегію оперативного доступу до них.

Отже, період 1-й.

До перших спроб узагальнення матеріалів з історії бібліотеки треба віднести глибокий за змістом і різноманітністю аналіз “Очерк развития Черниговской общественной библиотеки за 20 лет ее существования” (1877-1896 г.)” з додатками першого Статуту і “Правил користування”.

Вагома стаття правління бібліотеки надрукована в “Земском сборнике Черниговской губернии” (за 1904) до її 25-річчя, з аналізом її діяльності в наступні 5 років (1897-1901). Надруковані також звіти за окремі роки кінця XIX – початку XX століття.

Таким чином, від початку свого існування до середини 1-го десятиріччя XX століття ми маємо чітко виписану, докладно, широко проаналізовану свою історію, якій можуть позаздрити і сучасні науковці.

Щодо заснування.

Бібліотеку засновано 15 (28) березня 1877 року. Цьому передували відповідні історичні умови, про що йшлося в попередній доповіді, та настирність, наполегливість передової частини, як тоді казали “молодих свіжих сил” м. Чернігова. Всіх причетних осіб подано в історичному нарисі. Я хотів лише сказати, що є публікації в поважних виданнях, які стверджують, що фундатором (тобто 1-ю особою, ініціатором, 1-м бібліотекарем) був Олександр Амфіанович Тищинський який “ще 1872 р. зібрав велику кількість книжок і відкрив у себе на квартирі приватну бібліотеку. Згодом він усе своє зібрання передав новоствореній громадській бібліотеці”.

В іншій публікації подається:

Восени 1876 р. на приватній квартирі Олександра Амфіяновича Тищинського в Чернігові відкривається читальня. А вже наступного року офіційно відкривається новий освітній заклад – Чернігівська громадська бібліотека.

Отже до твердження Софії Русової що “бібліотеку виплекала опозиція”, що “бібліотеку створили “молоді свіжі сили” зі статистичного бюро губернського земства правильним буде додати те, що головним виконавцем тих ідей, головною рушійною силою був Олександр Амфіянович Тищинський.

Ще одна ремарка. Бібліотека починалась як газетна читальня, де були лише газети і телеграми з театру воєнних дій на Балканах. І тільки через рік створюється і книжковий відділ.

Бібліотека починалась спочатку тільки з газет, згодом з 564 книг, було 307 читачів.

Довгий час бібліотека не мала свого приміщення. Книги, майно купувалися на кошти субсидій земства, добровільні пожертви, надходження від лекцій, концертів і плати користувачів.

В свої 20-і роковини вона була вже солідною установою та культурним осередком міста. “Земский сборник...” писав що нею “зібрано вже значний книжковий фонд і утворено запасний грошовий фонд на побудову власного приміщення”.

Після встановлення безплатного відвідування читальні і книжкового відділу почала зростати кількість читачів так званого IV. До речі, включення їх до числа повноправних читачів вирішувалося не просто. 10 загальних зборів йшли бурхливі дебати. Кілька членів правління у 1899-1900 рр. через незгоду вийшло у відставку.

Результатом стало те, що як тоді писалось “Цей бунтарський елемент надавав зборам читачів політичного напрямку”, “в составе читателей появились не только лица крайне вредного направления, но и состоящие под особым надзором полиции”, бібліотека “стала явочною квартирою для злочинних організацій і служить “не для освіти, а для розбещення”.

Це привело до репресій. У серпні 1900 р. закрито дитяче відділення, а в листопаді 1909 – і відділ для дорослих.

Почався період функціонування бібліотеки як установи, що належить місцевому самоврядуванню.

Ліквідаційна комісія і правління бібліотеки прийшли до висновку що її треба передати місту, а не земству, оскільки впевнені, що місто з найбільш можливою успішністю буде продовжувати утримання бібліотеки.

Місту було передано 8 тис. книжок, масу журналів і біля 400 руб. готівки. Крім того місту передано кошти у сумі 900 руб. на побудову приміщення і різних капіталів на суму більше 4000 рублів.

Але надії не справилились. Бібліотека ледве животіла. Про неї тоді писали так: “Зал отведенный под читальню рассчитан на незначительное число посетителей, которых в будние дни бывает столько, что многие вынуждены читать стоя. Худо с газетами, число которых не соответствует спросу. Много лучшего желает и книжный отдел”.

Дещо пізніше директор бібліотеки Дроздов писав про те, що після передачі книгозбірні місту “перестав горіти не лише політичний вогник, а й духовний почав гаснути”.

Період її функціонування як міської – найменш досліджений період. Серйозних документів про стан її роботи за цей і перші післяреволюційні роки поки що не знайдено.

Наступний період діяльності бібліотеки, як і попередніх, характеризується тимчасовим затишшям. Разом з ліквідацією місцевого самоуправління і передачею всіх закладів культури Народній освіті з 12 січня 1919 р. функціонування припиняється.

Фонди поповнилися книгами націоналізованих бібліотек. Бібліотека повністю переходить на державне утримання.

Цей період, а також 20-30-х теж має багато “білих плям”.

Дослідження періоду 20-30-х років ускладнилося багаторічним замовчуванням реалій того часу, відсутністю друкованих матеріалів, а подекуди й тенденційним його відображенням та втратами частини архіву області і втратами самих бібліотек у роки Великої Вітчизняної війни.

Аналізуючи документи, що збереглися, можна зробити висновок, що всупереч твердженням про невинну турботу партії і уряду про розвиток бібліотек насправді в той період, а особливо в 20-і роки і наша, і інші книгозбірні краю мали дуже великі складнощі, пов’язані з переведенням на самоокупність, кадровими проблемами, затримками заробітної плати, безкінечними переміщеннями бібліотеки в інші приміщення, пожежі, тощо.

В одній з кореспонденцій газети “Знамя Советов” (9.03.1920) писалось: “город наш представляется книжной пустыней... Слова книжные суть реки, напоющие вселенную. У нас же эти реки тощи и мелководны, как и при царе Николае”. “Перед Губнаробразом стоят задачи создания в Чернигове единой центральной публичной библиотеки, в которой хотя бы в 1-м экземпляре было бы собрано все”.

Регулярно бібліотека починає працювати лише з 1922 року. Саме цього року до її назви долучились слова “імені В.Г. Короленка”.

До речі, в 20-і роки вона не мала стабільної, строго визначеної назви. Її називали Центральною, Державною, міською, окружною, публічною, тощо. Заходи Губнаросвіти щодо поліпшення бібліотечної справи дали певні наслідки. Значно збільшено книжкове майно. Але, одразу гострою проблемою постає розширення площі. Її неодноразово перекидають до інших приміщень, в 1922 р. сталась пожежа. Багато книжок гине, книгозбірня знову переходить в хаотичний стан.

Оживає бібліотека лише з середини 20-х років. Активно починають впроваджуватися нестационарні форми, для активізації роботи з молоддю створюється гурток "Друзі книги" з літературною, політичною і бібліотечною секціями. Бібліотека запроваджує систему перепідготовки кадрів для міста і села, розсилає лекції заочного семінару. При книгозбірні постійно працюють практиканти з сільської місцевості.

У 1927 р. в статті до 50-річчя бібліотеки її директор Дроздов писав, що бібліотека "своїм промінням хоч і небагато, хоч і слабо, але все ж прорізала ту безпросвітну духовну і політичну темряву, яка важким гнітом висіла над всією Росією".

Бібліотека в ті часи перебувала у вкрай поганих умовах.

Питання поліпшення стану неодноразово ставилися на порядку денному радянських і громадських організацій, але питання надання нового приміщення знаходиться далеко від розв'язки. Фонди перебували у жахливому безладді. Добра половина книг нерозібрана, без обліку. Прикметами того часу були численні чистки фондів, заборони і вилучення окремої літератури, політизація культурно – освітньої роботи, увільнення з посад демократично налаштованих працівників, навіть репресій проти них.

На початку 30-х років після голосних процесів у справі „Союзу звільнення України” в поле зору місцевої преси попадає і бібліотека. Директор, працівники звинувачувалися у видачі антимарксистської літератури, а газета "Червоний стяг" звинувачувала, що "...зовсім не пропагуються пролетарські письменники".

Нами вивчалася судова справа щодо гуртка "Друзі книги". Вони описані в історичному нарисі. Щоправда, добре було б дослідити ще і подальшу долю підсудних працівників.

В характеристиці цього періоду слід згадати ще і 1934 рік відколи вона стала Державною обласною - центром методичної, бібліографічної і краєзнавчої роботи. З цього періоду на дослідників чекає ще досить цікава тема націоналізації приватних поміщицьких бібліотек.

Діяльність бібліотеки періоду війни найбільш повно досліджувалася в зв'язку з проведенням на нашій базі Міжнародного національного семінару під егідою ЮНЕСКО по реституції культурних цінностей. В результаті дали досить солідну статтю в газеті, збереглася доповідь на секційних заняттях.

Тому, тут треба згадати лише те, що діяльність бібліотеки в період війни раніше обходили, вірніше замовчували. Писали, що в ніч з 23 на 24 серпня 1941 р. приміщення і фонд в кількості 216 тис. знищено авіацією.

Тепер нам відомо, що вже з вересня 1941 р. новостворений відділ культури під керівництвом колишнього доцента педінституту С.Г. Баран-Бутовича почав опікуватися проблемами бібліотек.

Вже 16 вересня розпочалась робота по концентрації фондів різних книгозбірень міста, працювало 6 бібліотекарів на чолі з Н.М. Садовською. До квітня наступного 1942 року звезено майже 75 тис. книг, частина з яких була відокремлена як більшовицька в іншому приміщенні, а 25 тис. підготовлено для видачі читачам.

З вересня 1942 року бажаючі могли користуватися її фондом з дозволу СД.

Офіційно урочисте відкриття міської бібліотеки для всіх жителів відбулося 15 липня 1943 року.

Читальня отримувала як українські, так і німецькі газети і журнали.

Подальша її доля невідома, як і невідома доля 189 тис. книг зібраних під час окупації.

Відомо, що після окупації все починалося з нуля.

Своє нове існування бібліотека розпочала з 1 листопада 1943 року за постановою виконкому обласної Ради і бюро обкому. В перші тижні існування було зібрано 5 тис. книг. Пізніше отримано з Держфонду з Москви ще 18,6 тис. що дозволило з 1 грудня 1943 року відкрити і читальню.

Період діяльності бібліотеки в 50-60 рр. досить цікавий. Достатня джерельна база. Збереглися архівні матеріали. На жаль він ще мало цікавить дослідників. Поки при здоров'ї ветерани, допоки не стерлися в пам'яті деталі бажано було б записати їх спогади, скласти бібліографію. Хоча б так, як ми 4 – й рік підряд робимо покажчик "Бібліотеки Чернігівщини на сторінках преси". Згодом він стане неоціненним джерелом для тих, хто вивчатиме історію бібліотек.

Таким же цікавим джерелом мають стати і матеріали цієї науково – практичної конференції, які ми плануємо видрукувати.

Дякую за увагу.

Адруг А.К.

Перша друкована книга в Чернігові

Чернігів здавна відігравав помітну роль в розвитку української культури. Ще з часів Київської Русі в місті велось літописання, створювались рукописні книги. Книгодрукування ж у Чернігові почалось у XVII ст. Це сталося більш ніж 355 років тому. 7 вересня 1646 р. в Чернігові побачила світ перша друкована книга під назвою "Перло мнoценное". Її написав і видав Кирило Транквіліон-Ставровецький – український письменник, церковний діяч,

друкар і видавець. Він створив одну із пересувних друкарень, яка стала цікавим явищем в тодішньому культурному житті України.

Видавнича діяльність К. Транквіліона-Ставровецького, його творча спадщина розглядається в фундаментальних працях з історії української культури, мистецтва і друкарства. Уривки з його творів увійшли до багатьох збірок і хрестоматій. До вивчення життя і творчості К. Транквіліона-Ставровецького зверталось багато дослідників. Серед них виділяється своїми працями С.І. Маслов.

Дослідники вважають, що Кирило Транквіліон-Ставровецький (на прізвище “Безбородий”) народився в кінці 60-х – на початку 70-х років XVI ст. в Ставрові неподалік від Дубно (нині Ровенська область). Освіту здобув в Острозькій слов’яно-греко-латинській академії. В 1580-х роках викладав слов’янську і грецьку мови у православній братській школі у Львові. Потім працював викладачем у Вільнюсі. На початку XVII ст. став провідним діячем Львівського православного братства, набув відомості як проповідник. На той час він підготував до видання “Псалтир”, який був надрукований у друкарні Львівського братства 1615 р.

Невдовзі К. Транквіліон-Ставровецький написав книгу “Зеркало богословия”, яку видав уже в своїй пересувній друкарні в Почаєві 12 березня 1618 р. Того ж таки року він перебрався разом з друкарнею до іншого містечка на Волині – Рахманова (нині село Шумського району Тернопільської області). Тут Кирило видає 9 листопада 1619 р. збірку своїх проповідей під назвою “Евангеліє учительное”. Автор виступив проти вчень протестантів, відмовившись від критики католиків.

Як і попередню книгу Кирила православна ієрархія зустріла з пересторогою, навіть вороже. Собор Київський на чолі з митрополитом Іовом Борецьким в 1620-х роках засудив “Евангеліє учительное”, а в 1627 р. це зробили і в Москві. Але не зважаючи на це, книга викликала інтерес у читачів і в 1696 р. вона була перевидана в Уневі, а наступного року в Могильові.

З 1621 р. по 1625 р. К. Транквіліон-Ставровецький служив проповідником у Замості (нині місто в Польщі). В 1626 р. він приймає унію – стає греко-католиком. 25 березня 1626 р. призначається архимандритом чернігівського Єлецького монастиря. Варто нагадати, що згідно Деулінської угоди 1618 р. Чернігів увійшов до складу Польщі. Тому православне духовенство переселилось до Росії.

В чернігівський період життя і діяльності К. Транквіліона-Ставровецького (1626-1646 роки) його пересувна друкарня майже не діяла. Лише 7 вересня 1646 р. побачила світ остання книга автора – “Перло многоценное”. За твердженням автора вона вийшла з друку “его власним коштом” з “новой друкарни в маестностях монастыря Черниговского Єлецького”. Дослідник історії українського друкарства Іван Огієнко вважав, що ця “нова друкарня” знаходилась, мабуть, в одному із монастирських сіл – Горбовому чи Авдіївці. Невдовзі після виходу книги “Перло многоценное” К. Транквіліона-Ставровецького не стало. Подальша доля його друкарні невідома. Видавнича діяльність на Лівобережній Україні відновилась лише 1674 р. у Новгороді-Сіверському.

Чернігівський першодрук є оригінальною пам’яткою української культури XVII ст. Ця пам’ятка дає уявлення про українське мистецтво книги того часу. “Перло многоценное” – невелика книга в четверту частину аркуша, надрукована на папері в два кольори – чорним і червоним. Сторінки мають лінійні рамки. Видавець використав чотири різні шрифти. Графічне оформлення книги відзначається різноманітністю. На титульному аркуші вміщено заголовок у рамці. Вона складається із двох колон з капітелями, які підтримують не високе склепінчасте перекриття. В нижній частині в центрі зображено серце із забитими в нього трьома цвяхами. На звороті титульного аркуша вміщено зображення герба князів Корецьких і вірші до нього. Сторінки книги оздоблюють ініціали, заставки і кінцівки, віддруковані з дощок, що належали автору. Використана також одна дошка гравера Іллі, відбитки з якої зустрічаються і в київському виданні “Требника” Петра Могили.

“Перло многоценное” – це своєрідна збірка статей релігійно-моралізаторського змісту у віршах та прозі. У “Предмові до чительника” автор так пояснює назву книги: “Книга названная “Перло многоценное” для двох поважных причин. Первое, для високого богословського разума. Повторє, для сладколаголивого риторского языка и поетического художества”. Далі він пише, що “перла родятся в глубине морской от блискавицы и с трудностью на свет выносятся”, а статті цієї книги “суть яко перлы многоценные... вынесены в мир сей дольний видимый высокопарным и многозрительным умом моим на вечную радость и ненасытимую сладость душам христоролюбивым”. Автор відзначає, що його книга може бути посібником для вчителів і учнів шкіл, а також для проповідників. Основний текст доповнюють додаткові статті.

Вірші К. Транквіліона-Ставровецького мають моралізаторсько-дидактичний характер і близькі до традиційних псалмів і інших духовних пісень. І лише в окремих віршах Кирило відгукується на тогочасні події. Найбільш відомий твір “Лекарство роскошникам того света”, в якому викладені роздуми про марність життя, про могутність смерті, яка не жалує ані бідних, ані багатих. Своєю побудовою і римами вірш нагадує народні думи. Книга “Перло многоценное” побачила світ в греко-католицький період життя автора і тому його прокатолицькі симпатії виявились доволі повно. Книга стала відомою. В 1699 р. арендар братської друкарні в Могильові Максим Воцанка випустив нове видання “Перла многоценного” із значними змінами. Великої популярності зажила ця книжка у російських старовірів. З неї переписували і ходили в рукописах прозові статті, в яких мовилось про кінець світу, про прихід із західних країн антихриста. Відношення нащадків до поетичної творчості Кирила було більш стриманим. Лише найбільше відоме “Лекарство роскошникам” зустрічається в рукописних копіях.

Примірники “Перла многоценного” зберігаються в найкрупніших бібліотеках і музейних зібраннях Москви, Санкт-Петербурга, Львова, Саратова, в Національній бібліотеці у Варшаві. Один з них знаходиться в Чернігівському обласному історичному музеї ім. В.В. Тарновського. Літературна творчість і видавнича діяльність Кирила Транквіліона-Ставровецького займає своє певне місце в історії української культури. І не випадково його особистість, діяльність і твори завжди привертати увагу багатьох дослідників.

Маленька перлина великої архітектури. Як вона творилася

Саме такою однією із перлин великої української архітектури – українського архітектурного модерну кінця XIX – початку XX сторіч є мурований будинок колишнього дворянського земельного та селянського поземельного банку в Чернігові на проспекті Миру, 41. Нині тут обласна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка.

Включений до комплексу адміністративних споруд новітнього часу, будинок банків своєю композицією, архітектурою і мальовничого майолікового декору, фронтонів та квадратної башти головного входу з наметовим верхом приваблює увагу кожного, незважаючи на те, що він не є головним центром забудови невеликої площі, а лише фланкує її з південного боку.

Спорудження в Чернігові будинку дворянського земельного та селянського поземельного банків припало на той час, коли, як писав В. Чепелик: „...витворився свій рідний і новітній український архітектурний стиль – УАМ, – який повинен був входити до явищ європейського модерну поряд з англійським, бельгійським, французьким, німецьким, чеським, польським, латвійським, фінським, російським модерном, посідаючи своє, не менш почесне і важливе місце” і який був „глибоко” і який був „глибоко самотнім”.¹

То був час (1900–1913 рр.), коли народжувалися такі шедеври українського архітектурного модерну, як будинок Полтавської земської управи (архітектор В. Кричевський), Носівська дослідна лабораторія (архітектор Е. Сердюк), лікарня в Лубнах (архітектор Д. Дяченко) і багато інших. Серед них і відомі чернігівцям будинки училища (зараз поліклініка № 1) і школи ім. М.В. Гоголя та школа в с. Лемеші (інженер І. Якубович).²

І це не могло не вплинути на реалізацію чернігівським губернським інженером Д. Афанасьєвим проекту дворянського земельного та селянського поземельного банків, опрацьованого петербурзьким архітектором О.Гогеном (1856–1914),³ автором будинку-особняка Кшесінської в Петербурзі (1904–1905),⁴ пов'язаного із жовтневим переворотом 1917 року, а також управління південно-західної залізниці в Києві (1887–1890).⁵

Поки що важко сказати, яким чином саме проект О. Гогена (О.І. Фон-Гогена)⁶ було використано для будівництва в Чернігові, хоча й не було випадковим в той час, коли Україна була складовою частиною російської імперії, коли у розмаїтті художніх, архітектурних, поетичних, літературних стилів одночасно російськими архітекторами О. Фоміним, Ф. Шехтелем, О. Гогеном та багатьма іншими творилися неокласичні, псевдоросійські, модернові стилізації і народжувався в Україні оригінальний, заснований на прадавніх народних традиціях з використанням новітніх матеріалів, конструкцій на підвалинах художнього їх осмислення і використання, архітектурний стиль – український архітектурний модерн, що йде з глибин народної архітектури доби Т.Г. Шевченка, яка виліталася з душі народної, немов пісня”.⁷

І в цьому процесі творення новітнього українського стилю чернігівський інженер Дмитро Афанасьєв,⁸ схоже, не був сторонньою людиною.

Можна з певністю стверджувати: не випадково при використанні загальної композиції (плану, фасадів) за проектом О. Гогена головний будівничий чернігівського банку Д. Афанасьєв за участю і допомогою місцевих майстрів майоліки, мурування та металістів створив суто місцевий український варіант. Він вирізняється від подібних споруд таких же банків в Пензі, Самарі й інших містах Росії, в Вітебську.⁹ Автор вдячний Артамоновій М.Т. з Пензенської картинної галереї (Росія) за надані відомості і фотографії, які висвітлюють характерні риси архітектури і декору будинків дворянських земельних і селянських поземельних банків в Пензі, Самарі, споруджених за проектом О. Гогена і подібних до будинку в Чернігові.

Сказане вище про причетність Д. Афанасьєва до розвитку в Чернігові українського архітектурного модерну підтверджується і архітектурою його особняка на вулиці Горького (колишня Гонча), 24, збудованого за місцевою легендою з використанням Д. Афанасьєвим „економлених” блоків сірого граніту на свинцевій зачekanці (зараз гранітний цоколь пофарбований у брудно червоний колір і архітектура будинку-пам'ятки спотворена).

У загальних рисах економічного розвитку Росії і України у її складі, на початку XX сторіччя до першої світової війни важливе місце посідало питання створення вискоєфективного землекористування. І саме цим пояснюється ідея розвитку сільського господарства шляхом об'єднання капіталів кредитно-фінансових можливостей – створенням дворянських земельних та селянських поземельних банків. Для них і було започатковано спорудження досить виразних за архітектурою будівель, у оздобленні фасадів яких, зокрема, в Чернігові була втілена мрія вирощувати на нашій землі не тільки традиційні, а й екзотичні овочі, фрукти, такі як ананаси та інші південні „екзоти”, втілені у майолікових композиціях у верхній частині вхідної башти новоспорудженого будинку банку.

Спорудження будинку банків було започатковано у 1911 році на ділянці з південного боку тодішньої Володимирівської (Селянської – до 1922 року і Кірова – до 1970-х років) вулиці.¹⁰

В загальних, так би мовити, рисах сказане вище є вірним. Але „першою ластівкою” до реалізації задуму спорудити власний будинок для Чернігівських відділень селянського поземельного та дворянського земельного банків був лист, вірніше, два листи (1910 р.) тодішнього управителя Чернігівського відділення селянського поземельного банку М.Д. Рудіна.¹¹ Перший з них, датований 29 листопада 1910 року і адресований до Чернігівського губернського правління з проханням затвердити „4 плана на постройку собственного здания для Черниговских отделений Дворянского и Крестьянского банков и 3 сметы расходов на постройку самого здания, служб при нём и на устройство водяного отопления”. Другий же, особистий лист, датований 30 листопада 1910 року, М.Д. Рудін надіслав безпосередньо віце-губернатору Т.Л. Рафальському: „...почтительнейше ходатайствую пред Вашим Превосходительством, не признаете ли возможным сделать зависящее распоряжение об ускоренном направлении этого дела в Строительное отделение...”

Мабуть, саме ось це клопотання і посприяло тому, що на листі М.Д. Рудіна від 29 листопада 1910 року з'явилася резолюція „г. Младшему инженеру. Проверить немедленно-срочно”. Подібним „В-срочно” був лист,

датований 3 грудня 1910 року молодшому інженеру Фельдбаху від в.о. губернського інженера Т. Яромишьяна.¹² І вже 9 грудня на це розпорядження губернського правління Р. Фельдбах доповідав, що „проект и сметы, за исправлениями красными чернилами, первое на сумму 186636 руб. 76 коп., второе на сумму 18421 руб. 09 коп. составлены правильно”.¹³

Не минуло й тижня, як 15 грудня 1910 року будівельне відділення Губернського правління, розглянувши креслення та кошториси „на постройку казенного здания для Черниговских отделений Дворянского земельного и Крестьянского поземельного банков со службами при нем...” затвердило їх.

Протокол про це був підписаний: за губернського інженера Т. Яромишьяна, за губернського архітектора П. Берзін, молодший інженер Р. Фельдбах і старший діловод Нікітін.¹⁴ З деякими суперечками щодо фінансування технічного нагляду між керівництвом банку і будівельним відділенням роботи були початі.¹⁵

До останнього часу відкритим було питання: Коли ж саме було покладено перший камінь у спорудження нового власного будинку для Чернігівських відділень селянського поземельного та дворянського земельного банків?

І ось на сторінці другій газети „черниговское слово” (1911. – 8 трав.) в розділі „Хроника” читаю: „**Закладка здания дворянского и крестьянского банков.** В Понедельник, 9 мая в три часа дня, на Владим. улице преосвященным Василием... будет совершена закладка здания для дворянского и крестьянского банков”.

А вже 11 травня в тій же газеті (№ 1287) в розділі „Хроника” дається детальний опис здійсненої 9 травня 1911 року закладки будинку для цих банків на садибі по вул. Володимирській, придбаній у нащадків одного із найвпливовіших чернігівських громадських діячів, гласного Чернігівської міської Думи семи скликань (1871–1996 рр.) В.С. Красильщикова.¹⁶

Це було справжнє свято, на яке були запрошені і прибули представники державних і громадських установ, громадські діячі, почесні громадяни і багато інших.

Після освячення преосвященним Василиєм, єпископом Новгородсiверським води і його виступу зі словами про те, що ніяка справа без Божого благословення не може йти успішно, соборний протодиякон К. Корсаков зачитав текст на металевій таблиці, яка була закладена в передній кут будинку. Варто процитувати цей текст повністю, бо він має значний історичний інтерес: „Сего 1911 года, мая 9 дня, в царствование Императора Николая II-го, Самодержца Всероссийского, при министре финансов, статс-секретаре д.т.с. В.Н. Коковцове, управляющем крестьянскими и дворянскими банками, д.с.с. С.С. Хрипунове, губернаторе, камергере Двора Его Императорского Величества, с.с. Н.А. Маклакове, председателе строительной комиссии, управляющем Черниговскими отделениями дворянского земельного и крестьянского поземельного банков, д.с.с. Н.Д. Рудине, членах комиссии: д.с.с. Н.В. Мировиче, с.с. Н.В. Котляревском, надв. сов. Н.С. Беляеве, кол. ассес. Н.А. Громыко, и при строителе, гражданском инженере кол. сов. Д.Д. Афанасьеве, совершена закладка сего здания для дворянского и крестьянского банков”.

Від дня закладки до закінчення спорудження і оздоблення будинку для банків минуло трохи менше двох років, що навіть по сучасних строках будівництва таких значних споруд небагато.

Це засвідчує добру організацію підготовчих і будівельних робіт як підрядником, так і головним будівничим Дмитром Афанасьєвим.

Будівництво продовжувалося до лютого 1913 року підрядником Гінзбургом,¹⁷ і за повідомленням газети „Черниговское слово” за 6 лютого 1913 року напередодні, тобто, 5 лютого „вновь выстроенное, на Владимирской улице, собственное здание отделений земельных банков” було оглянуто і прийнято комісією у складі: членів ради державного селянського земельного банку О.О. Гейнріхсена, барона Г.А. Стюарта, архітектора Імператорської Академії Наук інженера О.В. Друкера у супроводі М.Д. Рудіна.¹⁸

Але й після закінчення спорудження будинку для банків ще продовжувалось листування з приводу претензій підрядника Гінзбурга тощо.

Звернений головним фасадом на північний захід дво- триповерховий, асиметричний за архітектурною композицією і у плані, будинок (його план близький до літери „Е”) було розташовано з невеликим відступом від красної лінії неширокої вулички, яка з’єднувала Шосейну-Шевченкову і П’ятницьку вулиці, а по красній лінії вулиці перед фасадом було влаштовано невисоку оригінальну огорожу модернового стилю, ймовірно, за рисунком Д. Афанасьєва, хоча не виключено, що її рисунок міг виконати й інший, поки що невідомий автор.

Сподіваюся, що подальшими архівними дослідженнями вдасться відшукати і прізвище автора цієї огорожі і автора, чи авторів і виконавців тих майолікових композицій, які прикрашають будинок-пам’ятку. На жаль, після зняття декоративної огорожі банку під час благоустрою новоствореної площі перед новими будинками обкому КПУ та політосвіти, фрагменти цієї огорожі, перевезені до Успенського собору Єлецького монастиря, не були збережені і зараз прикрашають десь приватні ділянки чи садиби.

Будинок споруджено з високоякісної цегли виробництва місцевих цегельень, а перекриття приміщень виконані з використанням залізобетону і склепінчастих конструкцій з цегли. У оздобленні приміщень окрім високоякісного вапняного тиньку було використано і штучний мармур, зокрема, у просторому досить парадному вестибюлі, звідки широкими біломармуровими сходами можна піднятися на головний – перший та другий поверхи. Допоміжні сходові приміщення влаштовано у кутових частинах будівлі з боку двору. Широкі коридори з’єднують систему прямокутних приміщень, частково перепланованих уже в радянський час після 1919 року, коли тут було розташовано історичний музей (до 1932 року), а потім – обком КПУ.

Ці перепланування знайшли відбиток і на композиції головного фасаду. Зокрема, спочатку широкі лучкові віконні пройоми між вхідною вежею і південним ризолітом були поділені навпіл відповідно до поділених всередині великих кімнат на невеличкі кабінети.

Органічна єдність композиції вбачається в пластичній структурі плану і фасаду з використанням прямокутних, гранчастих і округлих форм, різноманітних за формою і розмірами віконних отворів і оздоблюваних матеріалів – звичайна цегла, поливаний „кабанчик”, шліфований і груботесаний граніт, а у верхній зоні головного

фасаду – різноманітні орнаментальні композиції майоліки, яка надає будинку особливої мальовничості і художньої довершеності. Увінчує загальну композицію будинку монументальна квадратна у плані вхідна вежа з шатровим верхом, критим лускоподібним дахом із спеціально виготовлених залізних штампованих деталей. (Під час одного із ремонтів у 1970-і роки це покриття було знято, замість його реставрації, і замінено великими смугами звичайного покрівельного оцинкованого заліза, і завершення вежі і всього будинку значно втратило у виразності і оригінальності). Подібні до них, на щастя, збереглися на покритті даху півкруглого еркера на південному ризоліті центральної частини головного фасаду.

У загальній композиції будинку домінує перетин горизонтальної хвилеподібної лінії і вертикалі вхідної вежі, яка до того ж є проїзною для екіпажів. І таким чином, завдяки несиметричному розміщенню вхідної вежі, яка нагадує оборонні вежі фортець, і має три яруси, з одного боку при підході до будинку від головної вулиці відчувається поступове наростання об'ємів і ускладнення їх форм, які „звучать” все виразніше і досягають свого апогея у завершенні – трикутних щипцях-фронтах з багатокольоровими майоліками вхідної вежі і через лускоподібне шатро і шпилем ніби лунуть у всесвіт, а з іншого, автором між вежею і південним ризолітом „вписано” головний об'єм будинку з великим операційним залом (зараз головний читальний зал бібліотеки), високий дах над яким, схоже, мав бути з різнокольорової черепиці, як це ми бачимо у Полтавському будинку земства В. Кричевського.

З північно-східного боку вежі, через площину стіни з трьома гранчастої форми вікнами другого поверху, які є одним із найхарактерніших елементів архітектури українського модерну, композицію головного фасаду завершує широкий ризоліт з трапецевидним балконом і гостроверхим трикутним фронтоном над широким віконним отвором коробової форми, яка часто використовувалася в архітектурі модерну поряд з іншими формами.

Загальна композиція головного фасаду вписується в форму рівнобедреного трикутника, де оздоблені майоліками трикутні декоративні фронти бокових ризолітів і вхідної вежі складають єдине урівноважене художнє рішення, надають будинку мальовничого, святкового виразу.

Високий, облицьований світло-сірими гранітними плитами цокольний поверх міцно тримає увесь об'єм будинку і своїм нейтральним спокійним колоритом підсилює мальовничість колориту стін головних поверхів, вежі, майолікових прикрас фронтонів та інших деталей архітектури цієї своєрідної пам'ятки архітектури початку ХХ сторіччя в Чернігові.

Будинок майже без суттєвих змін його архітектури зберігався до початку Великої Вітчизняної війни, а після окупації Чернігова 9 вересня 1941 року гітлерівцями і до звільнення міста 21 вересня 1943 року в будинку було розташовано штаб угорської військової частини з частковим переплануванням приміщень.¹⁹

При відступі з Чернігова окупантів будинок був спалений, а після його відбудови у післявоєнний час тут знову було розміщено обком КПУ, для якого теж були виконані часткові перепланування всередині будинку без змін загальної композиції і архітектури фасадів. А після спорудження нового комплексу для обкому КПУ і будинку політосвіти зі сходу нової площі, у ансамблі якої будинок дворянського земельного та селянського поземельного банку відіграє важливу архітектурну і містобудівельну роль як пам'ятка архітектури, сюди і було переведено обласну наукову бібліотеку ім. В.Г. Короленка (1974 р.).

З цією пам'яткою історії та архітектури пов'язані імена діячів періоду Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років М.М. Попудренка, С.М. Новикова, В.Л. Капранова, В.О. Яременка та інших. Тут виступали відомі українські письменники В. Козаченко, Ю. Збанацький, М. Вінграновський, М. Зарудний, А. Рибаків, О.Деко та інші. Саме тут у бібліотеці відбулися установчі збори Чернігівського відділення Спілки письменників СРСР (1976 рік) – тепер Національної Спілки письменників України.

З грудня 2001 року в музеї-заповіднику М.М. Коцюбинського за участю голови Національної Спілки письменників України В.О.Яворівського відзначено 25-річчя заснування Чернігівської організації НСП України, головою якої є відомий письменник, поет С.П. Реп'ях.

Маючи вельми велике наукове, виховне значення бібліотека ім. В.Г. Короленка вимагає додаткових площ для розширення книгосховищ і надання кращих умов для роботи як співробітникам, так і тисячам читачів, науковців, письменників, поетів, інженерів та численних інших представників інтелектуальної праці, бізнесу, державобудування.

Ось чому вже давно існує ідея-проект розширення і модернізації бібліотеки з використанням вільної від забудови ділянки між південною частиною будинку бібліотеки і п'ятиповерховим будинком № 39 по проспекту Миру. Саме тут практично зараз єдине місце для спорудження з перехідною галереєю додаткового 3–4 поверхового корпусу читальних залів, наукових кабінетів тощо, а у дворі достатньо місця і для сучасного книгосховища та інших допоміжних приміщень. Але це має бути зроблено таким чином, щоб не порушити архітектуру і містобудівельну значимість пам'ятки архітектури та історії будинку дворянського земельного та селянського поземельного банків з відновленням усіх її першопочаткових деталей – лускоподібного покриття шатра вежі, майолікової черепиці основного об'єму і відновлення оригінальної кованої мальовничої огорожі, яка була невід'ємною частиною архітектурної композиції будинку-пам'ятки, оригінальною окрасою цього куточка історичного міста, де будинок бібліотеки і, розташований на протилежному боці проспекту Миру будинок поліклініки № 1 складають єдиний архітектурний і просторовий комплекс зразків архітектури українського модерну ХХ сторіччя, як взірць для сучасних архітекторів Чернігова.

Література та джерела:

1. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн / Упоряд. З.В. Мойсеєнко-Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – С. 277.
2. Там само. – С. 74, 174, 248, 252, 266, 269.
3. Карнабіда А.А. Чернігів. іст.- архіт. нарис. – К.: Будівельник, 1969. – С. 34, 39; 2-е вид., 1980. – С. 64,66.
4. Всеобщая история архитектуры. В 12-и т. Т. 10. – М., 1972. – С. 64, 66, 588.
5. Нариси з історії архітектури Української РСР. Дожовтневий період. – К., 1957. – С. 24.
6. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К.: „УРЕ”, 1990. – С. 213.
7. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн / Упоряд. З.В. Мойсеєнко-Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – С. 26.
8. ЦДІАЛ. – Ф. 835. – Оп. 1. – Спр. 1009. – Арк. 13.
9. ДАЧО. – Ф.Р. 593. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 5–7.
10. ДАЧО. – Ф.792. – Оп. 1. – Спр. 194. – Арк. 37. План кварткома № 17.
11. ДАЧО. – Ф.127. – Оп. 10. – Спр. 2109. – Арк. 1,2.
12. Там само. – Арк. 3.
13. Там само. – Арк. 4.
14. Там само. – Арк. 5.
15. Там само. – Арк. 10.
16. Тридцатилетие деятельности Черниговского городского общественного управления (1870–1901 гг.). – Чернигов, 1901. – С. СХІХ.
17. ДАЧО. – Ф.127. – Оп. 1. – Спр. 2109. – Арк. 14, 15.
18. ЧІМ, № 2237, Ал. – 3132.
19. Черниговщина в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.): Сб. док. и материалов. К.: Политиздат Украины, 1978. – С. 109, 110, 150.

Коцюбинська Н.М.

Родина Коцюбинських і громадська бібліотека

Чернігівська громадська бібліотека була однією з перших в Україні. Вона згуртувала навколо себе відомих громадських діячів: родину Русових, І. Шрага, О. Тишинського, І. Рашевського та ін. Дуже тісно була пов'язана з роботою бібліотеки і В.У. Дейша, а згодом і М. Коцюбинський.

В.У. Дейша була досить освіченою, розумною жінкою. Вона закінчила чернігівську гімназію, навчалася в Петербурзі на вищих Бестужевських курсах. Свого часу зблизилась із активною молоддю, брала участь у нелегальних гуртках, які займались вивченням і розповсюдженням забороненої літератури, спрямованої проти царсько-імперського режиму.

У Чернігові Віра Устимівна ввійшла до української організації “Громада”, брала активну участь в культурно-просвітній роботі і в роботі громадської бібліотеки.

У 1892 р. керівництво громадською бібліотекою було доручено Вірі Устимівні і вона з молодечим запалом взялася до цієї роботи.

Взявши за основу “Каталог систематичного читання” Одеського видання 1883 р., Дейша приступила до складання аналогічного каталогу для Чернігівської бібліотеки.

Як людина високоосвічена, яка була добре обізнана з кращими зразками світової літератури, глибоко продумавши і вивчивши це питання, Віра Устимівна вносить свої корективи при складанні каталогу, збагачуючи його шедеврами світової літератури. У меморіальній бібліотеці музею М. Коцюбинського зберігається цей каталог, в якому рукою Віри Устимівни зроблені додатки і помітки на полях.

До розділу “Літературна критика, історія літератури і мистецтва” вона додає праці З. Боровиковського, Піріна, Костомарова, Станюковича, Стоюніна, Скабичевського, Анненкова, Міллера, Михайловського, Прудона тощо.

В розділі “Іноземна література” пропонує критичні статті кращих літературознавців про видатних зарубіжних письменників та їх творчість, а також критичні та літературознавчі праці зарубіжних авторів. Поруч з працями Веселовського, Чернишевського, Скабичевського, Писарева, про творчість Лессінга, Гейне, Берне, Рабле, Вольтера, Гюго вона додатково включає критичні праці зарубіжних авторів у перекладі на російську мову.

У каталозі Віра Устимівна віддала данину і літературі педагогічній, включивши до розділу “Педагогіка” праці Ушинського, Пирогова, Спенсера, Каменського, Лесгафта.

З українських авторів вводить Шевченка, Глібова, Драгоманова, Марка Вовчка, Котляревського, Кропивницького, Максимовича, Кониського, Куліша, Яворницького, Житецького, Потебні.

Додатково запропонувала включити етнографічні збірники Комарова, Рудченка, Драгоманова, Чубинського, Головацького та альманахи “Молодик”, “Степ”, “Хата”, “Луна”, “Рада”, “Складка”, “Нива”, “Ластівка”, “Основа”. Цікаво мала бути представлена на її думку зарубіжна класика. В каталог вона включає твори Данте, Бокаччо, Сервантеса, Шекспіра, Мольєра, Лессінга, Шіллера, Вольтера, Руссо, Бальзака, Беранже, Флобера, Золя, Пруса, Ожежко.

Каталог був настільки детально, зі знанням справи складений, що ним згодом користувався і Михайло Михайлович Коцюбинський при складанні каталогу для розсилки сільським кореспондентам.

Навколо бібліотеки гуртувалася молодь, проводилися збори, лекції, читання.

Поліція невпинно стежила за діяльністю громадської бібліотеки. Активна праця Віри Устимівни насторожила жандармерію. У 1893 р. її беруть під домашній арешт, а після смерті матері негайно ув'язнюють, спершу в Чернігові, а потім у Варшаві.

Її інкримінують зв'язки з підпільником Ф. Свідерським, через якого вона отримувала заборонену літературу. Звільнившись з в'язниці в травні 1894 р. після 7 місячного ув'язнення, Віра Устимівна деякий час жила у свого брата в Москві, а потім повернулася у Чернігів і знову приступила до роботи в громадській бібліотеці.

А ставши дружиною Михайла Михайловича Коцюбинського, Віра Устимівна стає його активною помічницею, другом і радником і в літературній роботі, і в громадському житті.

З 1897 р. членом правління громадської бібліотеки стає і М.М. Коцюбинський. Маючи за плечима досвід педагогічної, журналістської роботи письменник з особливою активністю включився в роботу. За дорученням правління бібліотеки Г.О. Коваленко в 1897 р. друкує статтю під назвою “В справі видання популярно-наукових книжок”, яка закликала усі інші губернії України стати на захист народної освіти. Він пише: “18-27 вересня цього року відбувся в Чернігові з'їзд лікарів і земських діячів Чернігівської губернії. Між іншим було порушено питання про народну освіту. Боротись з хворобістю людей можна тоді, як народ буде культурніший і освіченіший.

Через це з'їзд постановив просити земський уряд, щоб заведені були скрізь школи звичайні, а також недільні і вечірні, щоб учителі і лікарі читали селянам лекції популярно-наукові, щоб скасовано було заборони і перешкоди в справі лекцій та сільських бібліотек;

просити уряд вищий, щоб скасували заборони лекцій і бібліотек українською мовою, бо іншої наші люди не розуміють; позаяк ще досі мало видано книжок мовою українською з поля гігієни та медицини, – просити земський уряд, щоб видав премії за написання тих книжок і щоб видав їх земським коштом.

Будемо сподіватись також, що про цю пекучу потребу не мовчатимуть лікарські та учительські з'їзди інших губерній нашого краю”.¹

Ще в 1898 р. члени правління громадської бібліотеки подали на розгляд губернського земства умотивовані пропозиції відносно української мови:

1. Щоб допущено було українську мову в школах Чернігівщини.
2. Щоб дозволено було видавати народною місцевою мовою шкільні підручники і книги.
3. Щоб ті книги були допущені в бібліотеки.

Велику допомогу подає міській громадській бібліотеці українська “Громада”. Ця організація мала свою бібліотеку, що постійно поповнювалась кращими зразками української, російської і світової літератури. Спочатку вона містилась у окремих осіб, а згодом її передали громадській бібліотеці. Члени товариства постійно дбали про розповсюдження книжок рідною мовою, поширювали популярні серед народу чернігівські видання Б. Грінченка.

Деяку допомогу громадській бібліотеці подавала й Чернігівська губернська архівна комісія, в складі якої було багато членів правління міської бібліотеки. 21 жовтня 1902 року на засіданні архівної комісії Коцюбинському доручають скласти програму для збирання історичних, етнографічних та археологічних матеріалів по Чернігівській губернії. Безпосередньо він готує розділи: “О народной словесности”, “О кобзарях, бандуристах и лириках”.

Велику увагу приділяла громадській бібліотеці губернська комісія по народній освіті, секретарем якої з 1897 р. був М. Коцюбинський. Для поширення знань серед населення ця комісія добила проведення регулярних народних читань та виділення коштів і приміщення для цих заходів.

У донесенні поліції за 1903 р. на ім'я губернатора повідомлялось про одні зі зборів міської бібліотеки. “Із заслуханих на зборах питань заслуговує на увагу пропозиція про влаштування курсів і лекцій науково-популярних, що мають університетський характер, причому було заявлено, щоб ті курси контролювала бібліотека. З приводу цих зборів у місті ширяться різні чутки, кажуть, що архівна комісія і бібліотека повністю перейшли до рук червоних, які верховодять у них”.²

У січні 1905 р. на загальних зборах членів бібліотеки М. Коцюбинський виступив з палкою промовою, наголосивши, що повинна бути відмінена цензура для всіх творів без огляду на мову. Адже українська книга поставлена в жахливі умови. Якщо російську книгу цензура б'є батогами, то малоросійську переслідує скорпіонами. Ви хочете почитати дитячу книгу українською мовою, цензор відповідає вам, що українських дітей немає, а є російські діти, а книга не дозволяється. Ви хочете перекласти Пушкіна на українську мову, але вам не дозволять поставити імені Пушкіна на перекладі і ви повинні подавати свій переклад за оригінал і ставити свій підпис, а за таких умов, звичайно, не завжди знайдеться видавець, і взагалі книга ризикує залишитись на полицях крамниці.

Збори одногослосно ухвалили подати клопотання про відміну цензури на твори письменників, які пишуть не російською мовою.

Особливо пошавилася робота Чернігівської громадської бібліотеки після створення в Чернігові товариства “Просвіта”, яке очолив М.М. Коцюбинський. Ще на одному з перших засідань товариства, яке відбулося 27 грудня 1906 р., Коцюбинський подав пропозицію відкрити в Чернігівській губернії українські школи, організувати народні бібліотеки й читання.

Поліція недремно стежила за діяльністю бібліотеки і “Просвіти” і неодноразово вимагала від влади припинення їх діяльності.

В одному з донесень читаємо: “За даними тривалого агентурного нагляду члени товариства під приводом читання рефератів, публічних лекцій та бесід, театральних репетицій тощо влаштовують зборища не тільки в приміщеннях товариства “Просвіта”, а й таємно в приватних будинках, куди запрошують семінаристів, гімназистів, реалістів, учнів фельдшерських курсів і навіть учнів міських шкіл, серед яких організовують гуртки і ведуть антиурядову пропаганду”.³

На ім'я чернігівського губернатора надійшло ще одне донесення: “За наявними даними громадська бібліотека в м. Чернігові є явочною квартирою для злочинних організацій, і служить не для просвіти, а для розпуски”.

І тому не дивно, що у 1908 р. була заборонена “Просвіта”, а згодом припинила свою діяльність і громадська бібліотека. Увесь її книжковий фонд передали бібліотеці земської управи.

Отже, останнє десятиріччя Чернігівської громадської бібліотеки було тісно пов’язане з активною діяльністю подружжя Коцюбинських.

Література та джерела:

1. Журнал “Зоря”, Львів. – 1897. – № 1-24.
2. ЦДАЖР. ф. ДП, З. Діловодство, 1903, од. зб. 1840.
3. Чернігівський облдержархів, ф.2, с/р 336, од. зб. 147, с. 16.

Рахно О.Я.

Олександр Русов і розвиток бібліотечної справи в Україні

Відомий земський статистик, науковець і громадсько-політичний діяч Олександр Олександрович Русов (1847-1915) все своє життя присвятив підйому освітнього рівня українського народу. Втім цей напрямок його діяльності і, зокрема, його праця в становленні бібліотек України не знайшли належного відображення в літературі і потребують уточнення.

З ранніх років життя у О. Русова проявилася любов до книги як джерела знань. Вже в 4-му класі гімназії, заробляючи гроші репетиторством, він купував собі книги. І цю любов до книги він проніс через все своє життя. „Право на освіту, – відзначав О. Русов, – таке ж природне право, як і право жити: бо жити – не що друге, як щодня учитися – зранку до вечора, від першого року життя чоловіка – до могили”¹. І тому, щоб людина була дійсно освіченою, він надавав великого значення саме книзі. Працюючи після закінчення Київського університету в гімназіях, він збирав власну бібліотеку. Подорожуючи в 1871 і 1873 рр. європейськими країнами О.Русов купував необхідні йому книги, здебільшого, педагогічного змісту. В 1871 р. він завідував безоплатно учнівською бібліотекою Києво-Подільської прогімназії². А потім, залишаючи на початку 1874 р. педагогічну ниву, він подарував бібліотеці вищезазначеної прогімназії 35 брошур педагогічного змісту³. Виконуючи в 1873 р. обов’язки секретаря Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, молодий педагог доклав багато зусиль для створення і становлення бібліотеки цього наукового осередку. Під час своєї подальшої земської статистичної діяльності в Чернігівській, Херсонській, Полтавській губерніях, містах Харкові та Києві О.Русов сприяв становленню та розвитку громадських бібліотек. Зокрема, під час перебування в Чернігові (1876-1878 рр.) статистик був у складі чернігівської інтелігенції, з ініціативи якої була заснована місцева громадська бібліотека. 15 березня 1877 р. О.Русов взяв участь у першому установчому зібранні членів-засновників бібліотеки, де його дружина Софія була обрана до першого складу правління бібліотеки⁴. Заснування і становлення бібліотеки відбувалося, в основному, за рахунок пожертв, і особисто О.Русов зробив свій внесок, передавши на цю справу 25 крб⁵. І в подальші часи він підтримував це вогнище знань як фінансово, так і своєю працею та книгами, що виходили з-під його пера. Зокрема, завершуючи в Києві видання своєї праці „Нежинский уезд. Статистико-экономическое описание”, статистик сповіщав листом від 30 березня 1880 р. Ніжинську повітову земську управу: „Понад 500 примірників, я замовив собі декілька примірників на своєму папері для відправки в Й[ого] Імператорське Вільне Економічне Товариство, Географічне, Чернігівську громадську бібліотеку і ін. установи, а також для себе і товаришів Варзера і Червінського”⁶.

Перебуваючи протягом 1890-1894 рр. у Харкові, О.Русов плідно працював у місцевій громадській бібліотеці. Зокрема, в 1890 р. він разом з членами бібліотеки В.Касперовим та С.Самойловим „виробив спосіб збирання даних для статистичної звітності по відвідуванню безкоштовної читальні при бібліотеці”⁷. На загальних зборах членів бібліотеки ставив питання про необхідність боротьби з псуванням та розкраданням книг передплатниками, регулярно чергував у бібліотечному абонементі. Під час обговорення кошторису бібліотеки на 1894 р. О.Русов виступив з пропозицією збільшити видатки на придбання книг, збільшити плату службовцям бібліотеки в розмірі 25% платні, що вони отримують, за кожні 5 років служби в бібліотеці: „бібліотека повинна цінувати ті знання і досвід, які набувають службовці”, пропонував підготувати каталог, „з якого публіка могла знати про книжне багатство бібліотеки” та ввести статистику в абонементі для контролю за книгами, що видаються читачам і повертаються⁸. За дорученням зборів він разом з Д.Багалієм та І.Арсеньєвим завідував складанням бібліотечного каталогу. Його авторитет фахівця бібліотечної справи був високим, і тому не випадково загальні збори членів бібліотеки обирали статистика до складу її правління на 1891 і 1893 рр. та до складу ревізійної комісії на 1894 р. Він виправдовував це довір’я бібліотечної громади.

Під час другого перебування в Чернігові (1894-1899 рр.) О.Русов, незважаючи на велику завантаженість статистичною працею, поновив діяльність у громадській бібліотеці і плідно працював у ній. В 1895 р. його обирають членом ревізійної комісії, а починаючи з 1896 р., його щорічно обирали членом правління Чернігівської громадської бібліотеки: 1896 р. – завідувачем господарською частиною, 1897-1898 рр. – секретарем, а 1899 – головою правління. Разом з дружиною він турбувався про поповнення книжкового фонду бібліотеки, сім’я Русових брала активну участь у складанні бібліотечних каталогів, підготовці нарисів з історії бібліотеки, присвяченого 20-річчю її діяльності. Щорічні звіти бібліотеки за цей період здебільшого написані його рукою. Коло питань, які вирішував О.Русов на користь бібліотеки, так описав у своїх спогадах І.Шраг – член-засновник бібліотеки та багаторазовий член її

правління: „Русов у великій мірі сприяв поширенню діяльності бібліотеки та її впливу на чернігівців, час перебування його в уряді бібліотеки був часом найбільш напруженої праці, найбільшого розквіту бібліотеки. Русов доклав чимало праці на організацію бібліотеки, він упорядкував реєстрацію читачів, належний догляд за її майном, упорядкував „читальню”, брав діяльну участь в упорядкуванні дитячої читальні, в комісії, яка складала списки книжок і часописів, потрібних бібліотеці, в упорядкуванні каталогу, в складанні щорічних справоздань з діяльності бібліотеки. Русову належала ініціатива упорядкування лекцій на користь бібліотеки, він провадив зносини з лекторами, і дякуючи його енергії в Чернігові за короткий час відбулися лекції І.В.Луцицького, Г.О.Афанас'єва, Новгородцева, Мякотіна, Лесевича і ін.; за його діяльною участю упорядковувалися вечірки та концерти на користь бібліотеки, між іншого, вечірка-концерт, яку дали на користь бібліотеки артисти товариства Садовського з М.К.Заньковецькою на чолі”⁹. Про значення О.Русова у справах бібліотеки свідчить такий факт: у травні 1898 р. О.Русов за браком вільного часу відмовився від участі в роботі правління бібліотеки, і тоді 59 членів бібліотеки звернулися до нього з проханням не робити цього, те ж прохало і правління, погоджуючись зняти з нього частину обов’язків¹⁰. Статистика умовили, він залишився в правлінні. 20 лютого 1899 р. О.Русова було обрано до складу правління громадської бібліотеки і доручено виконувати обов’язки голови правління. Однак у травні він залишив Чернігів, виїхавши до Полтави для керівництва проведенням статистичних робіт в губернії. На відзначення заслуг О.Русова та його ролі в діяльності Чернігівської громадської бібліотеки правління ухвалило рішення не обирати нового голову до кінця повноважень всього складу правління¹¹.

Під час перебування у Петербурзі (1902-1908 рр.) О.Русов брав діяльну участь у підготовці першого в Російській імперії повного видання творів Т.Г.Шевченка. Він входив до складу редакційної комісії, що готувала видання “Кобзаря”, а потім ще займався його розповсюдженням. Він намагався, щоб ця книга потрапила до бібліотек, і в першу чергу, до шкільних. У листі з Петербурга від 26 березня 1908 р. він сповіщав І.Шрага: “Видали ми знов “Кобзаря” у 3, 1,5 карбованці і 60 коп. перші два сорти роздаємо книжковим магазинам, а останній – не для того видавали, щоб на ньому крамарі наживалися. Вже Харківському земству відправили 1000 примірників цього народного видання, щоб роздавало по школах, по сільських бібліотеках; чи продавався дешевше, ніж написано на книжці... Чи не підбили б Ви, щоб скоріше Чернігівське земство взялося за це діло”¹².

Працюючи на схилі життя в Київському комерційному інституті на посаді позаштатного викладача статистики (1908-1915 рр.), О.Русов робить все необхідне, щоб забезпечити слухачів фаховою літературою. Свою особисту статистичну бібліотеку він в січні 1909 р. пожертвував у статистичний кабінет цього навчального закладу¹³.

Своєю плідною діяльністю земський статистик О.Русов сприяв становленню і розвитку багатьох бібліотек України, вніс багато нового у їхню роботу, залишивши про себе добру згадку, як приклад самовідданого служіння улюблених справі.

Література та джерела:

1. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (далі – ІР НБУВ). - Ф. 11. - Спр. 514. – Арк. 1.
2. Державний архів м. Києва. - Ф.108. - Оп. 94. - Спр. 3. - Арк. 393 зв. - Арк. 394.
3. ІР НБУВ. - Ф. 11. - Спр. 473. - Арк. 1.
4. Очерк развития Черниговской общественной библиотеки за 20 лет ее существования (1877-1896). - Чернигов, 1898. - С. 4.
5. Там само. - С. 6.
6. Відділ Державного архіву Чернігівської області в Ніжині. - Оп.1.- Спр. 2702. - Арк. 161 зв.
7. Отчет Харьковской общественной библиотеки за четвертый год и Протокол Общего Собрания членов ее 9-го декабря 1890 года. - Харьков, 1891.- С. 3.
8. Отчет Харьковской общественной библиотеки за седьмой год и Протокол Общего Собрания членов ее 12 декабря 1893 года. - Харьков, 1893. - С.68-69.
9. ІР НБУВ. - Ф. 1. - Спр. 12605. - Арк. 9-10.
10. ІР НБУВ. - Ф. 11. - Спр. 518. - Арк. 1-1 зв.
11. Отчет Черниговской общественной библиотеки за 1899 год // Земский сборник Черниговской губернии. - 1900. - № 8. - Приложение. - С. 2.
12. Рахно О. О.Русов у науковому і громадському житті Чернігівщини // Сіверянський літопис. – 2000. - 6. – С.59.
13. Державний архів м. Києва. – Ф.153. – Оп.8. – Спр.3. – Арк.7.

Постернак А.М.

Фонд рідкісної і цінної книги у задоволенні запитів науковців, спеціалістів

Фонд рідкісних і цінних видань Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка має таку ж нелегку долю, як і сама бібліотека.

Джерельні надбання більш ніж піввікової її історії були повністю втрачені в роки Великої Вітчизняної війни. Доказом цього може слугувати каталог видань Чернігівської громадської бібліотеки, складений у 1905 році. На жаль, жодного примірника видань, зазначених в ньому не збереглося в нашому фонді.

З 1943 р., після визволення Чернігівщини від фашистських загарбників, почав формуватися той фонд рідкісної і цінної книги, яким ми користуємося сьогодні. Саме тоді, по війні, до бібліотеки надійшла значна кількість книг від населення та з Держфонду. Багато цікавих видань ми одержали з різних куточків колишнього Радянського Союзу, коли почали діяти обмінні фонди і вийшло розпорядження пересилати книги за місцем видання. Одержували книги з Москви, Ташкента, Миколаєва та ін. міст. Поповнювалась колекція з Прилуцького, Ніжинського архівів.

Сучасний фонд рідкісних і цінних видань на 1.01.2002 р. налічує 15931 документ. З них 5586 примірників з суспільних і гуманітарних наук, 59 – з медицини, 316 – з технічних наук, 100 – з сільськогосподарських наук, 919 – з мистецтвознавства, 280 – з географії, 674 – загального відділу, 5737 – художньої літератури.

Серед них 5505 примірників дореволюційних видань (з них 12 – гражданського друку), 8044 – видання 1918-1945 рр., решта – сучасні рідкісні книги в значенні змісту, “незвичайні” за зовнішнім виглядом (формат, папір, ілюстрації, оправа, т. зв. “розкішні видання”), а також з дарчими надписами авторів, з автографами. Періодичні рідкісні і цінні видання – 34 газети і 374 журнали. Наукову цінність мають періодичні видання, що виходили в Чернігові у XIX ст. та на початку XX ст. Зокрема, “Земский сборник Черниговской губернии”, “Черниговские губернские ведомости”, “Черниговские Епархиальные известия”, “Черниговская земская неделя”, “Черниговская земская газета” та ін.

Користувачами рідкісного і цінного фонду з 1997 р. по 2001 р. було 3374 особи, з них 495 наукових працівників і 1293 викладачі вузів, спеціалісти різних галузей.

Здійснене вивчення використання рідкісного і цінного фонду, на прикладі ряду користувачів бібліотеки, свідчить про досить високий рівень зацікавленості цим фондом. Так, професор, завідувач кафедри українознавства і політології ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка Половець В.М., при підготовці дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук на тему: “Кооперативний рух в Лівобережній Україні 1862-1917 рр.” використав понад 300 історичних і соціально-економічних монографій і окремих праць. При цьому широко використовувалася система міжбібліотечного абонементу, що давало можливість залучати книги з книгосховищ Москви, Ленінграда, Харкова та інших міст.

Велику допомогу надавала Ленінградська книжкова палата, з якої, до речі, по МБА надсилались книги з питань кооперативного будівництва зі штампами нашої бібліотеки на титульних сторінках. Це такі видання як:

- Василенко В. Кустарные промыслы Полтавской губернии. – Полтава, 1900;
- Пожарський П. Нариси з історії Чернігівської кооперації. – К., 1919;
- Примак М. Краткий очерк потребительской кооперации в Черниговской губернии. – Чернигов, 1914.
- Хижняков В.П. История и организация Совета Всероссийских кооперативных съездов. – М., 1919;
- Целларіус В. Сучасна українська кооперація. – Харків, 1926;
- Чаянов А.В. Краткий курс кооперации. – М., 1925;
- Шевченко Е.П. Краткий очерк потребительской кооперации в Черниговской губернии. – Чернигов, 1914.

Те, як ці рідкісні видання потрапили з Чернігова до Ленінграда, – тема окремого дослідження.

Кандидат історичних наук Лазаренко В.М., котрий упродовж п'яти років працював над темою “Розвиток індивідуального селянського господарства у 20-х – на початку 30-х років XX ст.” відмітив, що ті матеріали, які він знаходив у нашому фонді рідкісної і цінної книги, носять унікальний характер і можуть слугувати невичерпним джерелом для дослідників. На багатьох з них стояв спеціальний гриф з помітками “тільки для партійних службовців”. Це такі видання початку XX ст., як:

- Матеріали до опису округ УРСР. Чернігівська округа. – Харків, 1926;
- Отчёт Губисполкома Губернскому съезду Советов Черниговщины IX созыва за 1924 год. – Чернигов, 1925;
- Первая всеобщая перепись населения Российской империи в 1897 г.: В 50 т. – СПб, 1905. – Т. 48: Черниговская губерния;
- Сельскохозяйственный обзор по Черниговской губернии. По сообщениям корреспондентов. – Чернигов, 1904-1915;
- Статистика Украины. № 10. Серия 1. Демография. Т. 1. Вып. 3. Население Черниговской губернии по данным переписи 1920 года. Численность населения. Возрастной состав. Грамотность. Национальный состав. – Харьков, 1922.

Допоміг автору в роботі і “Бюллетень Губстатбюро (Чернигов)”, який маємо за 1922-1923 рр. Цей збірник – справжня знахідка для науковців, що займаються демографічними дослідженнями.

На базі опрацьованих документів з фонду рідкісних і цінних видань науковцями м. Чернігова було підготовлено і видано значну кількість монографій, публікацій. Якщо звернутися до першого номера журналу “Сіверянський літопис” за 2001 рік, то за допомогою “Покажчика змісту журналу “Сіверянський літопис” за 1995-2000 рр.” (до речі, складеного читачем нашої бібліотеки, красзнавцем С. Воїновим) можна прослідкувати публікації ряду чернігівських авторів. Майже всі вони – читачі нашої бібліотеки, і, у відповідності до опрацьованих тем, використовували фонд рідкісних і цінних видань. Знаходимо публікації чернігівських авторів і в таких періодичних виданнях як “Київська старовина” (Адрут А.К., Пиріг П.В. та ін.), “Український історичний журнал” (Леп'явко С.А., Бойко В.М. та ін.).

Видано ряд окремих праць. Ось деякі з них. Використовуючи “Черниговские Епархиальные известия” (1861-1911 рр.), “Картины церковной жизни Черниговской Епархии из IX-вековой её истории” (1911) та інші

матеріали, кандидат мистецтвознавства, викладач ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка Адруг А.К. підготував і видав книгу “Визначна пам’ятка українського малярства” (2001).

Згадані вище видання та інші краєзнавчі матеріали рідкісного і цінного фонду нашої бібліотеки слугували професору, завідувачу кафедри історії слов’ян ЧДПУ ім. В.Г. Шевченка Бойку М.К. при підготовці книги “Нариси з історії Чернігівщини від найдавніших часів до наших днів. Вип. 1. Наш край у VIII-XIII ст.” (1997).

В 1997 р. вийшла книга кандидата мистецтвознавства, заслуженого діяча мистецтв України, члена Всеукраїнської спілки композиторів України, начальника обласного управління культури Васюти О.П. “Музичне життя на Чернігівщині у XVIII-XIX ст.: історико-культурологічне дослідження”, а нещодавно, на базі нашої бібліотеки, за сприяння співробітників відділу мистецтв видано працю цього ж автора – бібліографічний покажчик “Кобзарство та лірництво на Чернігівщині”.

Постійним читачем ОУНБ ім. В.Г. Короленка упродовж багатьох років є викладач ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка Демченко Т.П. Результатом її плідної діяльності є книги “Нариси з історії Чернігівщини від найдавніших часів до наших днів. Вип. 2: Культура рідного краю в XIX – на початку XX ст.” та в співавторстві з Онисенко В.І. “Чернігівщина на початку XX ст. 1900-1917 рр.” Для підготовки цих книг автор використала періодичні видання, зокрема, журнали: “Былое”, “Журнал Министерства просвещения”, “Земский сборник Черниговской губернии”, газету “Черниговская земская неделя”.

Отже, як бачимо, видання нашого рідкісного і цінного фонду допомогли науковцям м. Чернігова захистити докторські та кандидатські дисертації, підготувати і видати книги. Цілком природно, що напрацьовані матеріали повернулись у фонд нашої бібліотеки окремими виданнями та авторефератами дисертацій з дарчими надписами і автографами, і, в свою чергу, стали частиною рідкісного і цінного фонду.

Упродовж багатьох років проводиться науково-дослідна робота, яку очолює наша бібліотека по вивченню своєї історії та історії чернігівського краю. В свій час авторським колективом краєзнавців було використано значну кількість рідкісних і цінних видань при підготовці тому про Чернігівську область “Історії міст і сіл Української РСР”.

Має тісні зв’язки по використанню рідкісного і цінного фонду наша бібліотека і з іншими областями України, а також за її межами. Так, в Харкові працюють над темою “Культурне життя Чернігова кінця XIX ст.”, в м. Донецьку існує товариство вихідців із Чернігівщини, які цікавляться своєю генеалогією. В Севастополі працюють над історією пожежних товариств України, в т.ч. і Чернігівщини. За роки співдружності з бібліотеками Брянщини, нашою бібліотекою було передано ряд ксерокопій книг та публікацій з місцевих періодичних видань дожовтневого періоду. Зокрема, Стародубський ЦБ подаровано копію книги О.М. Лазаревського “Стародубский полк”, ксерокопії з книги “Историко-статистическое описание Черниговской Епархии”. Пакет документів з історії бібліотек передано Брянській ОУНБ ім. Ф.І. Тютчева, Клімівській, Стародубській та Клинцівській ЦБ, що сприяло вивченню їх історії періоду входження до складу Чернігівської губернії.

Звичайно, існують в нашій роботі з рідкісною книгою і проблеми. Це, насамперед, проблема їх збереження і використання, проте поступово ми їх вирішуємо завдяки новітнім технологіям. Так, зроблено ксерокопію вже згаданих вище “Карти церковной жизни Черниговской Епархии...”.

Новий напрямок у вирішенні проблеми збереження, а також розширення використання рідкісного фонду – це перевидання. Нами вже перевидані П.І. Іловайського “Черниговская старина по преданиям и легендам” (1898) та біографічний нарис Б. Грінченка “П.А. Куліш” (1899). На веб-сторінці нашої бібліотеки розміщується їх електронний варіант. Планується розширення цієї роботи і створення повнотекстової бази даних рідкісних видань краєзнавчого характеру. Все це дозволить більш широкому загалу користувачів працювати з фондом рідкісних і цінних документів.

Отже, ми сподіваємось, що стіни ЧОУНБ ім. В.Г. Короленка виплекають ще не одного доктора чи кандидата наук, адже інформаційна база нашого фонду містить невичерпні джерела місцевого матеріалу у вигляді рідкісних і цінних видань.

Кравчук Г.В

Дарунки, як джерело формування фондів в сучасних соціально-економічних умовах

„...Да не оскудеет рука дающего.”
Библия

Історія заснування великих бібліотек яскраво свідчить, що своєю появою, розвитком вони зобов’язані насамперед явищу меценатства.

Протягом 125-ти років, що пройшли з дня заснування Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка, меценатство і благодійність залишались актуальними і вагомими в її житті.

Результати дослідження ролі меценатства і благодійності у становленні нашої бібліотеки, що було здійснено до 120-річчя з часу її заснування, опубліковані в журналі „Сіверянський літопис” (1998. – № 3. – С. 119-122). Наша бібліотека була заснована на пожертвуванні кошти й існувала як громадська. Імена О. Тицинського, І. Рашевського, родин Ліндсвордів, Русових, Милорадовичів, Лізогубів і інших прогресивних діячів кінця XIX ст., які стояли біля джерел створення бібліотеки, назавжди залишаться в її історії.

З приходом радянської влади, як підкреслює і автор дослідження, бібліотечне меценатство було зведено нанівець. Проте роки війни, коли надзвичайно цінний фонд бібліотеки в кількості 216 тис. примірників (в т.ч. 5 тис.

стародруків) було знищено, змусили відродити давні традиції. Так, в 1947 р. унікальні видання були передані з Новгород-Сіверська у кількості 1300 примірників. Найчисленніші надходження в післявоєнні роки були з Держфонду. Зокрема, за 1948 р. вони склали 45 тис. примірників.

Сьогодні фонд ОУНБ ім. В.Г. Короленка нараховує близько 810 тис. примірників, певну частку якого складають подаровані видання.

З гордістю ми згадуємо дійсно “золотий період” у формуванні фонду, який визначився в 1984–1991 рр. До фондів нашої бібліотеки щорічно надходило більше 30-ти тис. прим., а в 1988 році ця цифра досягла 38700 примірників.

З 1989 року до фондів бібліотеки почав надходити обов’язковий платний примірник з ЦКНБ м. Москви, який забезпечив ще більшу універсальність, як кількісно так і якісно підвищив значимість нашого фонду. Надходження саме наукової літератури в 1989 р. склали 24% від усіх надходжень.

Вже 11 років бібліотечні заклади України функціонують в умовах глобальних суспільно-економічних перетворень. Цей час є складним періодом зміни пріоритетів, адаптації до ринкових умов, прийняттям нової моделі життєдіяльності бібліотеки, як суб’єкта.

Процеси трансформації істотно позначилися практично на всіх аспектах діяльності бібліотеки. І найбільше вразливим аспектом для бібліотек є фінансово-економічний. Скорочення, а подекуди і відсутність бюджетного фінансування, спонукало до пошуку фінансової підтримки, впровадження ринкових засад в організацію обслуговування користувачів, можливостей комерціалізації діяльності.

Статистичні дані видавничої діяльності країни свідчать, що тиражі за чисельністю знаходяться зараз на рівні довоєнного періоду і становлять 50 тис., в той час як в 1990 р. випуск книг і брошюр склав 170 тис. прим. Видавничою справою сьогодні займаються більше 700 видавництв. Погодженості між ними не відчувається, книговидавничий потенціал недостатній. Зменшилось видання наукової літератури. Фонди ОУНБ ім. В.Г. Короленка невпинно старіють. Процес поновлення за 5 років коливається від 0,4% до 0,9%, при нормі 10%.

Регіональна система бібліотек сьогодні концентрує величезні інформаційні ресурси. Показник книгозабезпеченості перевищує в 4 рази за міжнародними стандартами ЮНЕСКО та ІФЛА, де за нормою повинно припадати 2-3 тис. прим. на 1 тисячу жителів. У нас – цей показник близько 9-ти. “Показник відповідності”, обертаність фонду в бібліотеці не перевищує 0,9, за стандартами має дорівнювати 5-ти.

Бібліотечні заклади потерпають від дефіциту бюджетного фінансування, дестабілізації книговидавання і книгопостачання. Практично перестала працювати система бібліотечного книгопостачання, яка базувалася на мережі облбібліоколекторів. Сьогодні надходження з облбібліоколектора складають лише 3-4% від усіх надходжень (10000 прим.). А в 1990 році при надходженні в 25 тис. прим. за рік вони становили 41 %.

Порушені міжнародні книготоргівельні зв’язки, ускладнились транспортні можливості; введено жорсткі митні правила.

Вкрай негативним фактором є неможливість комплектування ОУНБ з ЦКНБ в Москві. Не вирішено питання забезпечення регіональних бібліотек українським обов’язковим примірником.

Погіршилось постачання ОУНБ місцевим обов’язковим примірником, що є порушенням “Закону України про інформацію” та невиконанням Постанови Кабінету Міністрів України від 10.05.2002 р. за № 608 “Про порядок доставлення обов’язкових примірників”.

Все це негативно позначилось на системі раціонального формування і поновлення фонду.

Вболіваючи за бібліотеку і розуміючи, що прогресивні зрушення протягом еволюції людства розпочиналися саме з бібліотек, співчуваючі дарують книги до фонду. Традиція бібліотечного благодійництва відроджується. За останні три роки дарунки за чисельністю складають від 30% до 40% від усіх річних надходжень.

Дарунки надходять з Державних благодійних фондів. Цінні в типологічному аспекті книги надійшли з фонду “Відродження” за програмою “Трансформація гуманітарних наук в Україні”. Отримано 500 прим. Це наукова, довідкова і учбова література, література, якої не вистачає бібліотеці. .

Безцінний дар отримала бібліотека за проектом “Бібліотека тисячоліття”, започаткованим Британською Радою в Україні, метою якого є надання конкретної допомоги, як країні в цілому, так і бібліотекам зокрема. Діяти проект почав з 1999 року. Нами вже отримано 250 томів цієї унікальної серії, яка представляє традиційну англійську літературу, а також взірці класичної літератури в перекладах англійською мовою. Це твори Данте, Гомера, Пушкіна, Бальзака, Золя тощо. Книги цієї серії цінні ще і тим, що кожна з них має змістовну передмову, яка сама по собі є окремою літературознавчою роботою, своєрідною “Книгою в книзі”.

Вагомий внесок до фонду бібліотеки зробив Україно-Американський фонд “Сейбр-Світло”. За останні три роки з цього фонду надійшло більше 200 прим. книг.

З Міжнародної правничої фундації надійшло більше 100 прим. книг. Надходять книги з української діаспори: Америки, Канади, Австралії. Дарують книги і посольства США, Данії, Фінляндії, Австралії, Німеччини в Україні. За обміном надходять книги з бібліотеки Конгресу США – 60 прим. за рік.

Вагомі надходження соціально-значущих книг одержує бібліотека з Національної Парламентської бібліотеки України. Щорічно одержуємо більше 300 прим. Великий і значимий внесок до фонду бібліотеки робить “Чернігівське земляцтво”, дарують щорічні “Календарі...” та багато іншої літератури. Робить свій внесок до нашого фонду і місцева організація “Просвіти”.

Вагому допомогу у формуванні фонду вносить своїми книгами викладацький колектив нашого педагогічного ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Це проф. Бойко М.К., проф. Личковах В. Гапієнко А.А., Боровик В.Н., Демченко Т.П., Острянюк А.М. і ще багато інших.

Одержуємо книги від співробітників історико-архівного заповідника: Руденка В.Я., Травкіної О.І. та інших, Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського: Ленюк Л.П., Половникової С.О.

Доброю традицією стало дарувати книги під час масових заходів за участю авторів. Так ми одержали книги П. Толочка "Київська Русь", О. Деко "Твори", С. Лепявко "Козацькі війни", Д. Блажейовського "Альбом вишитих ікон" та багато інших.

Відрядно, що про долю бібліотеки дбають наші місцеві автори, письменники, літературознавці: Реп'ях С., Куценко П., Леус В., Сапон В., Павленко О., Ткач Н. та інші.

Для головної книгозбірні регіону забезпечення краєзнавчого фонду, є найважливішим завданням. Це потужний інтелектуальний пласт нашого краю.

Хочеться з вдячністю назвати Самойленка Г.В., професора, декана Ніжинського ДПУ ім.М.Гоголя. Ним подаровано своїх праць понад 70 назв. Це монографії, дослідження, книги які необхідні бібліотеці. Серед подарованих: "Михайло Глінка і Україна", "Забудова Ніжина та архітектурні пам'ятки XVII-XX ст.", "Громадсько-культурне та літературне життя в Чернігові" багато інших творів. Більше 50-ти книг подаровано Є. Товстухою. Понад 1000 прим. подаровано О. Деко. Значимі за змістом книги, подаровані В. Москаленком "Вибрані листи П. Куліша", В. Лопатою "Надії та розчарування, або метаморфоза гривні", "Живопис. Графіка", Воїновим С. "Новгород-Сіверський" та "Село Чайкине", професором Личковахом В. "Від Фауста до Леверкюна: вступ до неокласичної естетики". Більше 50-ти книг за рік надходить від іногородніх авторів, їм надсилаються листи-подяки.

Дарують книги власники приватних бібліотек. Цінні книги подаровані сім'єю Примакових, дружиною колишнього директора Л.І. Мазура. Рідкісні книги подаровані Богуславською З.В. Це "Щоденник М. Башкірцевої" виданий у 1894 році та книга Булгакова О. І. "Павло Андрійович Федотов", Бадаєвим О.С. – "Атлас рідких бон", Топчий В.В. – "Життя і творчість В. Марченка", "Листи І. Світличного." Горілою О. поповнена фонотека. Нею подаровано більше 60 платівок.

В зв'язку з 125-річчям з дня заснування бібліотеки подаровано 43 книги. Цінні книги позначені екслібрисом, виконаним В. Леоненком. Книги подаровані С. Реп'яхом ("Уславлені постаті України"), Калініченко Л.В. ("Слов'янська міфологія" в 2-х томах), читачем Ростоцьким ("Командири великого голоду"), Гомельською обласною бібліотекою ("Ветковский музей народного творчества") та ін.

Безумовно, серед дарованих книг є цінні і рідкісні видання. Все ж в більшості своїй вони не можуть повністю задовольнити вимоги наших користувачів і відповідати тим інформаційним ресурсам, які необхідні головній бібліотеці регіону. Серед них видання минулих років, які не відповідають новим правовведенням і новим технологіям.

І щоб зупинити зубожіння бібліотечних фондів, поліпшити практику комплектування необхідне запровадження саме державних заходів і насамперед:

- стабільне державне фінансування бібліотек на комплектування фондів;
- поновлення державної системи книгорозповсюдження, на основі попередніх замовлень;
- забезпечення українським обов'язковим примірником, хоча б обласних і ЦБ;
- укладання угод з країнами СНД, щодо активного книгообміну;
- звільнення благодійних фондів, меценатів, що надають допомогу бібліотекам від оподаткування;
- втілення нових технологій.

Виконання цих вимог зробить бібліотечний фонд головним джерелом задоволення духовних і професійних потреб, бо людина перестає мислити, коли перестає читати. (Дені Дідро). А сьогодні суспільству, як ніколи, необхідна достовірні і оперативна інформація, нові практичні і фундаментальні знання. А потреба в книзі та доступ кожного громадянина України до інформації може бути задоволена лише через державні загальнодоступні бібліотеки.

Література та джерела:

1. Гудімова Н. та інш. Про основні джерела поточного комплектування бібліотек у сучасних умовах.// Бібл. планета. – 1998. - №2. – С.34-35.
2. Корнієнко А. Бібліотеки в інформаційному просторі України.// Бібл. планета. – 1999. – №2. – С.4-5.
3. Фатєєва Є. Юнацька бібліотека – необхідний соціально-культурний центр регіону.// Бібл. планета. – 1999. – №1. – С.23-24.
4. Зайченко Н. Джерела позабюджетного фінансування бібліотек.// Бібл. планета. – 1999. - №1. – С.28-29.
5. Прокошева Т. ОУНБ як центр регіональної бібліотечно-інформаційної системи.// Бібл. планета. – 1999. - №3. – С.7-12.
6. Феофілова Л. Бібліотеки Чернігівщини: нові тенденції і традиційні цінності.// Бібл. планета. – 2000. - №4. – С.5-6.
7. Прокошева Т. і Воскресенська Г. Майбутнє публічних бібліотек та їхня роль в інформаційному суспільстві.// Бібліотечна планета. – 2000. - №2. – С16-17.
8. Сікорська І. Роль меценатства та благодійності у становленні бібліотеки.//Сіверянський літопис. – 1998.- №3. – С.119-121.
9. Регіональна бібліотека в сучасному соціально-культурному контексті: До 60-річчя від дня заснування./ Рівн. держ. обл. б-ка. - Рівне: Волинські обереги, 2002. - 121с.
10. Башун О.Н. Фандрейзинг, або мистецтво збирання грошей: науково-метод. рекомендації бібліотекам/ Донец. ОУНБ; Ред. Ю.О. Лебедева. – Донецьк. - 1998. – 103с.
11. Очерк развития Черниговской общественной библиотеки за 20 лет её существования (1877-1896) и отчет библиотеки за 1897 г.// Зем. сб. Черниг. губ. – 1898. - №5. – С.1-116.
12. Отчет Черниговской общественной библиотеки за 1898 г.// Зем. сб. Черниг. губ. – 1899. - №6. – С.3-23.
13. Русова С. Мої спомини. – Львів: Хортиця, 1937. – К.: Україна-Віта, 1996. – 208с.

14. Черниговская общественная библиотека/ Сост. А. Свечин, И. Дроздов, Г. Дорошенко// Зем. сб. Черниг. губ. – 1904. – №2.- С. 163- 187.
15. Річні звіти за 1990, 1997-2001рр.

Каганова І.Я.

Бібліографічна Чернігівщина: здобутки і перспективи видавничої роботи ОУНБ ім. В.Г. Короленка.

Бібліографічне краєзнавство є складовою частиною загальнобібліотечного краєзнавства, що має особливості, обумовлені своєю специфікою. Його мета – забезпечення бібліографічною інформацією про духовні матеріали, пов'язані за змістом з певною місцевістю, яка для її населення є рідним краєм.

Бібліотечне краєзнавство та її складова – бібліографічне краєзнавство в Чернігівській області має давні традиції. У перші післяреволюційні десятиріччя провідне місце в системі краєзнавства належало численним громадським організаціям. Проте бібліотечним краєзнавством вони не займалися. Не здійснювали такої роботи і бібліотеки Чернігівщини. Бракувало не лише літературних джерел, не вистачало кваліфікованих бібліотечних кадрів, довідково-бібліографічного апарату.

Сплеск краєзнавчої діяльності бібліотек припадає на початок 60-х років ХХ ст., коли історики у співдружності із бібліотекарями створювали том нарисів “Історія міст і сіл УРСР. Чернігівська область”. Було переглянуто і розписано тисячі книг, журналів та газет, які на той час зберігались у книгосховищах області (бібліотеки, музеї, архіви). Підсумком цієї велетенської праці став зведений каталог краєзнавчої літератури ОУНБ ім. В.Г. Короленка. Тематика його універсальна. Обсяг – понад 70 тисяч карток з описами різних джерел інформації, які зберігаються не лише у книгосховищах області, а й за межами Чернігівщини й України (Москва, Ташкент, Рига, Вільнюс, Гомель, Тула тощо).

Цей каталог став головним джерелом при підготовці і складанні краєзнавчих бібліографічних посібників ОУНБ, які в свою чергу становлять певну систему видавничої діяльності бібліотеки.

Видавнича діяльність Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка має більш ніж сорокарічну історію. Перш за все треба відзначити традиційний бібліографічний показник універсального характеру “Література про Чернігівську область за... рік”, що видається з 1972 року. Останнім часом показник будується за схемою, що відповідає структурі, розробленій Державною історичною бібліотекою України і є типовою для показників даного виду.

Також щорічно виходить видання рекомендаційного характеру “Знаменні і пам'ятні дати по Чернігівській області на... рік”. Слід відзначити, що останнім часом складачі намагаються давати довідки про події та персоналії, про яких раніше писати та говорити було заборонено.

Тематична палітра видавничої діяльності ОУНБ широка та яскрава. Так ще у 1961 році побачив світ цікавий посібник “Природа і природні багатства Чернігівщини”, складений О.С. Клименком. Логічним продовженням його став показник “Природа Чернігівщини та її охорона” (Чернігів, 1987).

Мистецькій Чернігівщині присвячені рекомендаційні видання “Майстри образотворчого мистецтва, творчість яких пов'язана з Чернігівщиною” (Чернігів, 1976), “Композитори, життя і творчість яких пов'язані з Чернігівщиною” (Чернігів, 1981), а також науково-допоміжний показник О.П. Васюти “Кобзарство та лірництво на Чернігівщині” (Чернігів, 2001), виданий за сприяння працівників ОУНБ та на поліграфічній базі бібліотеки.

Але найбільше у видавничому доробку бібліотеки бібліографічних показників історичної та літературознавчої тематики.

Історія Чернігівщини відображена у посібниках “В.І. Ленін і Чернігівщина” (Чернігів, 1980), рекомендаційному показнику про дружбу та співробітництво трудівників Брянської, Чернігівської та Гомельської областей “В единой братской семье” (Чернигов, 1982), “Памятники истории и культуры Черниговщины” (Чернигов, 1984), “Їх іменами названі вулиці Чернігова” (два випуски у 1985 та 1987 рр.), “Незабутнє. 1945-1990” (Чернігів, 1990), “3 історії Чернігівської єпархії” (Чернігів, 1993), підготовлений у співпраці з науковцями Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського показник “Декабристи і Чернігівщина” (Чернігів, 2000) та ін.

В різні роки було підготовлено та видано низку посібників з історії міст і сіл Чернігівської області: “Чернігів” (два видання у 1982 та 1990 рр.), “Новгород-Сіверський” (1988), “Ніжин” (1983), “Прилуки” (1988), “Остер” (разом з Козелецькою районною бібліотекою; Остер, 1998).

Не можна обійти увагою бібліографічний посібник “3 історії Чернігівської єпархії” (складач Л.В. Студьонова), який отримав схвальну оцінку багатьох науковців, бібліографів, краєзнавців відразу як побачив світ у 1993 році і не втратив своєї актуальності і сьогодні. Мета показника – висвітлити найважливіші події з історії єпархії та діяльність представників чернігівського духовництва. Присвячено його 1000-літтю утворення Чернігівської єпархії. У виданні зібрано значний за обсягом матеріал з друкованих джерел, численних довідкових і періодичних видань, починаючи з 1861-го і закінчуючи 1992-м роками. Чітко систематизовано матеріал як у першому (загальному) розділі, так і в подальших, де йдеться про церкви, собори, монастирі Чернігівщини та їх архітекторів, про духовну освіту та її окремі заклади, про церковну пресу, бібліотеки і музеї, релігійні свята тощо. З часу виходу цього видання пройшло майже 10 років, тому у перспективі варто було б підготувати і видати продовження першого випуску, зважаючи на те, що джерельна база теми поповнюється дуже добре.

Значну кількість видань у бібліографічному доробку ОУНБ становлять показники із серії посібників про письменників, життя і творчість яких пов'язані з Чернігівщиною.

В різні роки виходили покажчики “А.Я. Ларченко”, “П.О. Сердюк”, “М.П. Турківський”, “С.П. Реп’ях”, “М.М. Коцюбинський”, “В поколіннях я озвуся (П.Г. Тичина)”, “К.Т. Журба”, “О.П. Довженко”, “В.М. Струтинський”, “В.М. Пригоровський”, “Д.Й. Іванов”, “П.І. Куценко”, “М.П. Адаменко”, “М.К. Холодний”, “Поет-романтик з Борзнянщини (В.М. Забіла)”. А у 2001 році у співпраці з Чернігівською організацією Національної Спілки письменників України та з нагоди 25-річчя цієї організації було підготовлено та видано біобібліографічний довідник “Письменники Чернігівщини”. У перспективі – видання подібного довідника про творчість письменників – членів літературної спілки “Чернігів”.

Аналізуючи видавничу діяльність ОУНБ, варто звернути увагу й на значну роботу бібліотеки як методичного центру для бібліотек області.

Серію покажчиків, присвячених творчості видатних письменників-земляків, доповнюють методико-бібліографічні матеріали, видані бібліотекою. З 1981 року започатковано серіальні видання “Чернігівщина – гордість моя”, з 1992 року – “Повернуті імена письменників Чернігівщини” (М. Вороний, Л. Терехович, І. Савич, О. Соколовський, М. Адаменко, М. Скуба, М. Івченко та ін.), з 1996 року – “Письменники-земляки – лауреати літературних премій” (П. Тичина, Ю. Мушкетик, С. Реп’ях, В. Дрозд, Г. Кочур, Є. Гуцало та ін.).

З 90-х років ХХ ст. бібліотека цілеспрямовано співпрацює з районними та міськими бібліотеками області у вивченні історії бібліотек регіону, здійснюючи значну за обсягом пошукову, науково-дослідну роботу, результатом якої є видання бібліографічних покажчиків, проведення науково-практичних конференцій.

Для більш повного розкриття своїх фондів у 1997 році було видано “Каталог місцевих періодичних видань (1861-1996), які є у фондах Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка”. Не можна не відзначити копітку роботу упорядників цього видання. Опис газет, назви яких змінювалися, складено за їх останньою назвою. Від кожної зміненої назви дані відсилання до основного зведеного опису. Каталог став незамінним посібником не тільки для бібліотекарів, істориків, краєзнавців, а й для дослідників-книгознавців.

Своєрідним доповненням і продовженням цього видання стали щорічні посібники “Бібліотеки Чернігівщини на сторінках преси”, що почали виходити з 1998 року.

Таким чином, видавничу діяльність ОУНБ ім. В.Г. Короленка має значні здобутки. Завдяки копіткій та наполегливій роботі працівників відділу краєзнавства, науково-методичного, а в останні роки і відділу мистецтв створено чітку систему науково-допоміжних та рекомендаційних бібліографічних посібників універсального та тематичного характеру, завдяки чому бібліотека має змогу популяризувати свої фонди та довідковий апарат, допомагати читачам знайти потрібну інформацію. З того часу, як у бібліотеки з’явилась власна поліграфічна база (комп’ютери, ризограф), відпала необхідність витратити великі кошти при друкуванні покажчиків у видавництвах, а зовнішній вигляд видань значно поліпшився. Всі вони мають тепер і електронну версію.

Поява комп’ютерів у бібліотеці дала змогу розпочати створення електронної бази даних “Історія рідного краю”, яка складається з програм “Персоналії”, “Географічні назви” та ін., і в якій відображені документи про Чернігівщину. Також триває робота над створенням інформаційного портрету регіону. Все це у майбутньому стане основою для підготовки бібліографічних видань ОУНБ ім. В.Г. Короленка.

У перспективі буде продовжено серію видань про творчість письменників Чернігівщини, готуватимуться традиційні щорічники, календарі, а також планується до видання у співпраці з історичним факультетом ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка посібник, який познайомить сучасного читача з життям та творчістю історика, письменника, громадського діяча Чернігівщини першої половини ХХ ст. Павла Федоренка. Робота триває.

Прожига Є.М.

Обслуговування читачів: аспекти оновлення

Обласна наукова бібліотека веде відлік своєї історії з часу заснування. Почала свою діяльність як громадська, надавала послуги користувачам за плату, яка встановлювалась диференційовано.

Правила, затверджені зборами членів бібліотеки, включають перші елементи роботи з читачами – встановлення черги.

З 1922 року плата за користування скасовується, збільшується кількість читачів.

У 30-ті роки з метою наближення книги до читачів набуває поширення така форма роботи, як пересувки. У 1935 році їх кількість становить 20, а у 1936 році – 41.

Перегортаючи періодичні видання тих часів, знаходимо відображення такої форми роботи з читачем, як надсилання книг читачеві безпосередньо додому. Так, газета “Більшовик” від 28 березня 1937 року надрукувала листа читача Т. Іщенко, котрий висловлював вдячність працівникам бібліотеки за надіслану книгу і вміщений перелік книг, запропонований для прочитання.

Бібліотекар стає радником та керівником читання, складаючи плани читання, використовуючи індивідуальні бесіди. В обслуговуванні читачів великого обсягу набуває організація бібліотек-пересувок, кількість яких стає 114.

Добре налагоджено роботу заочного абонементу, яким користуються понад 200 читачів. Успішній пропаганді книги серед населення сприяє бібліотека-автомобіль, яка обслуговує книгою понад 1500 читачів сільського населення ближніх районів, а також надає практичну допомогу пересувам.

Переїзд бібліотеки в нове приміщення в 1974 році дав змогу зробити частину фонду відкритим для читачів. Шукаючи форми розкриття цього фонду, бібліотекарі впроваджують організацію тематичних полиць, які і сьогодні мають місце на відкритому доступі абонементу.

Період 70-80 років характеризується створенням чіткої системи інформаційного обслуговування читачів-спеціалістів, зокрема, вчителів і майстрів за фахом і запитом. За кожною з цих груп закріплені бібліотекарі, які проводять з ними інформаційну роботу, складають індивідуальні плани читання, аналізують їх.

Певну роль у поглибленій допомозі читачам в задоволенні їх запитів та інтересів відіграло обслуговування читачів за кафедрами:

- кафедра інженерно-технічних працівників;
- кафедра спец. народного господарства;
- кафедра спец. гуманітарного профілю;
- робітники різних кваліфікацій.

У 80-і роки удосконалюється система диференційованого обслуговування читачів, посилюється бібліотечно-бібліографічна інформація читачів при доборі книг і використовується рекомендаційна бібліографія.

На початку 90-х років великою популярністю користувалась зал-виставка, яка не тільки знайомила читачів з усією новою літературою, що надходила до бібліотеки, але й давала змогу запису у чергу для отримання книги після її надходження у відповідний структурний підрозділ.

Економічна криза суттєво вплинула не тільки на матеріальне забезпечення людей, а й змінила їхні читацькі інтереси. Значна кількість спеціалістів стала підприємцями, торговцями, а також безробітними. Спеціальна галузева література стає менш запитуваною, а та, що є у фондах, швидко втрачає свою актуальність.

Матеріальні труднощі, неустаткованість приводять до емоційного напруження. Класична, мемуарна література (видання до 90-х років), яка користувалась постійним запитом, втрачає популярність. Все більше користувачів віддають перевагу легкій, відволікаючій від повсякденних турбот літературі, такій як детектив, любовний роман, фантастика.

І на цей час:

- поступово з кожним роком зменшується комплектування літературою;
- художня література, яку має бібліотека, починає більше обертатися і швидше фізично зношується;
- на книжкових лотках у продажу з'являється велика кількість нової літератури, представленої новими авторами в російському детективі, любовному романі, фантастиці, які стали користуватися великим попитом;
- бібліотека не має змоги придбати таку літературу.

Шукаючи джерела додаткового комплектування, колектив відділу абонементу вирішив організувати фонд з книг читачів. Ця ідея була покладена в основу створення у 1999 році читацького об'єднання "Книга".

Суть нововведення полягає в тому, що читач, зробивши вступний внесок – книгу, стає членом читацького об'єднання і має право на прочитання 30 книг. Сьогодні ми пропонуємо користувачам: любовний роман, сучасний російський детектив, фантастика, історія: міф чи реальність.

Від початку нововведення до сьогодні минуло 3 роки – цей час постійно допрацьовував початковість ідеї: щось змінювалось, спрощувалось, доповнювалось.

Ефективність нововведення підтверджують цифрові показники: кількість книговидач за 2001 рік становила 25610 примірників, що становить 13% від загальної книговидачі відділу, а за 9 місяців 2002 р. – 24497.

Читацьке об'єднання "Книга" – це найбільш запитуваний фонд художньої літератури, який нараховує на сьогодні 2600 примірників і збільшується практично щоденно. Кожний 10 читач абонементу – член читацького об'єднання. Це завжди великий вибір книг підвищеного попиту, без посередньої черги.

Дана форма сприяє задоволенню читацьких запитів на художню літературу і збільшенню екземплярності книг, що користуються підвищеним попитом серед читачів за рахунок самих користувачів, збільшенню кількості читачів, відвідувань, книговидач.

Нові економічні відносини сприяли відкриттю у місті нових ВУЗів, факультетів, збільшенню кількості студентів у зв'язку з введенням контрактної форми навчання. Спостерігається тенденція збільшення і кількості студентів у складі читачів з 2978 чоловік в 1991 р. до 3876 чоловік у 2000 р., що складає 37 % від загальної кількості читачів на абонементі. Введення нових програм потребує і нових підручників. Так як бібліотеці виділяються мізерні кошти на комплектування, абонемент особливо відчуває нестачу спеціальної літератури, яка в основному надходить в читальні зали. Проблема задоволення спеціальною літературою було вирішено шляхом створення на абонементі у 2000 році фонду комерційної літератури за рахунок спонсорської допомоги: Чернігівського обласного комунального підприємства "Ліки України", УТЕЛ, Науково-інженерного центру Чернігівського відділення Інженерної Академії України, Полікомбанку. На сьогодні фонду комерційної літератури належить провідна роль у забезпеченні читачів відділу абонементу новою спеціальною літературою. Основу комерційного фонду складає література з економіки, права, політології, соціології, релігієзнавства, філософії, психології, мови ділових паперів, безпеки життєдіяльності та інших підручників для вищих навчальних закладів.

Велику увагу працівники абонементу приділяють вивченню попиту, його аналізу та подальшому докомплектуванню фонду комерційної літератури.

За 2001 рік за користування фондом комерційної літератури було отримано від читачів 3009 грн., з них витрачено на комплектування 1571 грн. 20 коп. За 9 місяців 2002 р. отримано 3053 грн., з яких витрачено на комплектування 1748 грн. 76 коп.

Зараз фонд нараховує 246 книг. За 9 місяців 2002 р. кількість книговидач становить 3070.

Таким чином, кожен етап в історичному розвитку бібліотеки і кожного відділу зокрема висуває нові форми обслуговування читачів для найбільш повного задоволення їх запитів, а також спонукає працівників відділу до пошуку нових прогресивних форм обслуговування.

Клуб “Краєзнавець” – центр наукового і культурного спілкування читачів

Вже більше чверті століття (заснований 1974 р.) існує при бібліотеці клуб “Краєзнавець”, діяльність якого є відбитком життя та інтересів суспільства на кожному його етапі.

Статут клубу передбачав такі основні напрями роботи: а). збирати матеріали з історії Чернігівщини з найдавніших часів до наших днів; б). виявляти учасників і свідків видатних подій, які відбувалися в нашому краї; в). організовувати екскурсії по області; г). підтримувати зв'язок з науковими установами та організаціями. Членами клубу могли стати всі, хто прагнув вивчати історію рідного краю. Той, хто проявив себе у пошуковій краєзнавчій роботі, вважався дійсним членом клубу “Краєзнавець” і одержував квиток та значок з емблемою клубу. З членів клубу на загальних зборах обиралися правління. Всі ці роки головою правління (президентом) клубу “Краєзнавець” є кандидат історичних наук, професор Чернігівського державного педуніверситету Олександр Борисович Коваленко, заступником голови і секретарем – Людмила Валентинівна Студьонова, завідувача відділом краєзнавчої літератури і бібліографії. Багато зусиль для проведення засідань клубу докладають працівники відділу.

З особливим піднесенням і активністю працював клуб у перше десятиліття, коли майже кожне засідання перетворювалося у значну подію. На “краєзнавчу п'ятницю” часто з'являлися і представники місцевої преси, передбачаючи почути щось цікаве і свіже. Замітки про засідання клубу можна знайти на сторінках багатьох газет.

Переглядаючи щоденник “Краєзнавця”, бачиш, як намагалися члени клубу знайти ті теми, що найбільше хвилювали людей. Це проблеми, пов'язані із забудовою міста Чернігова і його археологічні дослідження, увічнення пам'яті наших відомих земляків. Дуже актуальною була воєнна тематика – запрошувалися учасники Великої Вітчизняної війни і автори книг про них.

Не обходили клуб і ювілейні дати, до яких ретельно готувалися і збирали значну аудиторію.

Значні зміни в діяльності клубу відбулися після встановлення незалежності України. Почали підніматися теми, які довгий час були майже недоторканими – голодомор та політичні репресії в Україні в 20-х-30-х роках.

Більше уваги стало приділятися матеріалам про культурних та освітніх діячів України, особливо тих, чий життя та діяльність були пов'язані з Чернігівщиною. Відбулися засідання клубу, присвячені 150-річчю з дня народження Олександра Русова (1997 р.) та виходу в світ книги Т.Демченко і В.Онищенко про діяльність І.Л.Шрага (1998 р.), а також презентація “Календаря” Чернігівського земляцтва, який насичений довідками краєзнавчого характеру.

Стало традиційним знайомство з новими книгами, авторами яких є чернігівці. Крім вже згаданих, ще книги В.Гаврилова “Лантухи вкрадених вір і надій”, В.Савченка “Держава і регіон”, зібрання творів О.Дека та інші.

Важливо відмітити, що до засідань клубу нині залучені радіо- та тележурналісти, які популяризують його діяльність.

Значну допомогу краєзнавцям Чернігівщини надають ті члени клубу, які прилучилися до видавничої діяльності бібліотеки і за її сприяння видали біобібліографічні покажчики з різних тем, оприлюднили цінні історичні джерела, зробили доступними читачеві рідкісні видання з історії краю.

Клуб “Краєзнавець” шукає нові форми роботи, щоб інтерес до нього не згасав і у наступні роки.

Література:

1. “Краєзнавець” – клуб //Чернігівщина: Енцикл. довідн. – К., 1990. – С.364-365.
2. Вечоренко П. На перехресті віків: Краєзнавство і наука //Десн. правда. – 2000. – 16 берез.
3. Студьонова Л. Клуб “Краєзнавець”: //До історії створення/ //Десн. правда. – 1982. – 26 верес.
4. Юрій Мушкетик впевнений в існуванні знаменитого скарбу гетьмана Полуботка //Гарт. –1999. – 18 черв. – С.11.
5. Ковалець Я. Світильник церкви //Черніг. відом. – 2000. – 6 січ. – С.6.
6. Кушніренко М. Товаришів і одностудців лиця //Літ. Чернігів. – 2001. - №17. – С.113-115.

Романчук Н.В.

Інформаційний простір регіону: досвід інформування та перспективи прогресивних технологій

Важливу роль бібліотеки в процесах соціалізації суспільства визначає її відношення сьогодні до системи масових комунікацій.

На даний час, Чернігівська ОУНБ ім.В.Г. Короленка, як за своїм книжковим фондом (близько 800 тис.примірників), кількістю щорічно передплачуваних періодичних видань, так і за обсягом та якістю наданих послуг займає провідне місце в Чернігівській області.

Враховуючи те, що ОУНБ стала для багатьох жителів області основним стабільним, надійним і доступним джерелом інформації, просліджується декілька пріоритетних напрямків в забезпеченні інформаційно-бібліографічних потреб населення:

– якомога повніше укомплектування відділів матеріалами, що давали б можливість задовольняти ряд запитів читачів негайно, допомогли б працівникам краще орієнтуватися в тематиці та термінології;

- перетворення системи каталогів і картотек, (як традиційних – карткових, так і сучасних електронних) в засіб оперативного та гнучкого, глибокого та всебічного розкриття фондів бібліотеки;
- оперативна та широка інформація про нові надходження;
- систематична популяризація як самої бібліотеки, так і її послуг, створення позитивного іміджу бібліотечного працівника.

На сьогоднішній день бібліотека має ряд найсучасніших енциклопедій, словників, довідників практично з усіх галузей знань, що дає можливість задовольнити любий читацький запит. Так, лише за 2001 рік отримано близько 300 примірників довідкових видань, за I-е півріччя 2002 року – 185.

Щоденним попитом користуються такі видання:

УСЕ, Географічна енциклопедія України, Орієнтири виборця 2002, Економічна енциклопедія, Фінансовий словник, Словник законодавчих термінів, Книга ерудита, Мистецтво України, Країни світу, Все про світ, Малий атлас мира, Города мира, Словник іншомовних слів, Новий тлумачний словник української мови та інші.

ОУНБ володіє величезним масивом періодичних видань. В наших фондах зберігаються комплекти газет і журналів починаючи з березня 1944 року і їх кількість щорічно зростає. Так, у 2002 році ми передплачуємо понад 526 найменувань періодичних видань (95 газет, 431 журнал), що виходять українською, російською та іншими мовами. Аналіз читацьких запитів показує, що майже 70% із них задовольняється за допомогою матеріалів з періодики.

Активно використовуються користувачами бібліотеки і реферативний журнал “Політика. Політичні науки”, літописи книг, газетних та журнальних статей, авторефератів дисертацій, зведені покажчики нормативно-правових актів.

3 березня 2002 року в ОУНБ при підтримці посольства США в Україні відкрито Інтернет-центр, який вдало доповнює систему інформаційних послуг бібліотеки. Кількість користувачів, що звертаються за інформацією до світової комп’ютерної мережі постійно зростає, вже звичним для них стає використання в роботі сканера, принтера та електронної пошти.

Майже рік в ОУНБ працює електронна база даних “Законодавство України”. Виникає потреба у створенні в залі каталогів бібліотеки автоматизованого робочого місця для роботи з аналітичними матеріалами. Адже лише пошукова база законодавчих матеріалів нараховує більше 80 тисяч нормативно-правових актів вищих органів законодавчої, виконавчої, судової влади, включаючи міжнародні договори. База даних статей ОУНБ нараховує на 1.08.2002 року 4500 тис. карток; персоналій – 170.

Бібліотека веде копітку роботу по пропаганді та розкриттю накопиченого об’єму інформації.

У відділах бібліотеки організовані книжкові виставки нових надходжень. Постійно проходять дні інформації та спеціалістів, діють клуби за інтересами: при відділі мистецтва – “Світ прекрасного” та при відділі краєзнавства – “Краєзнавець”. В практику роботи ввійшло інформаційне обслуговування цілих колективів: особливо тісні контакти з Інститутом вдосконалення кваліфікації педагогічних кадрів, Чернігівським педагогічним університетом, облдержадміністрацією, музеями, театрами. Також ОУНБ широко використовує в інформаційних цілях обласне радіо та телебачення.

За останні роки значно змінився контингент читачів бібліотеки, а саме, збільшилась кількість студентів та старшокласників. Враховуючи цей фактор значна увага приділяється прищепленню їм навиків самостійного пошуку матеріалів, вміння користуватися довідково-бібліографічним апаратом, орієнтуватися в наявності бібліографічних послуг, раціонально працювати з інформацією. Так, щорічно для студентів-першокурсників історичного факультету Чернігівського педагогічного університету та студентів першого курсу Інституту муніципального менеджменту проводяться бібліографічні уроки по методиці роботи в бібліотеці з різними видами літератури, екскурсії по відділах бібліотеки. На прохання вчителів для старшокласників середніх шкіл м.Чернігова проводяться екскурсії по бібліотеці, під час яких майбутніх користувачів знайомлять з історією Чернігівської ОУНБ та консультують з питань використання каталогів і картотек при підборі літератури по темах.

Організуються пріоритетні форми обслуговування, розраховані на користувачів професійної інформації, але ОУНБ випускає з поля зору основні читацькі категорії з їх різнобічними інтересами і потребами в універсальній науковій інформації, комфортному й оперативному обслуговуванні.

Поступово скорочується контингент читачів-спеціалістів народного господарства і, як наслідок, об’єм відповідної інформаційної роботи. Одна з причин цього полягає в тому, що з розвитком професійно-галузевих систем інформації, функції яких раніше виконували універсальні бібліотеки, інформаційне обслуговування спеціалістів сільського господарства, медицини, інженерно-технічних, наукових працівників поступово переходить до галузевих бібліотек – інформаційних центрів.

Такі переваги ОУНБ, як найбільш повний в регіоні за глибиною, асортиментом і видами видань фонд, розгорнутий довідково-бібліотечний апарат, розвинута технічна база і кадрові ресурси, вигідне територіальне розташування необхідно використовувати з максимальною віддачею та з метою задоволення сучасних читацьких інформаційних потреб населення, підвищення суспільного престижу і створення нового іміджу.

Воробьёв К.И.

Роль библиотек в сохранении и развитии культурной самобытности народов, проживающих на приграничных территориях

Гомельская область находится на стыке границ трёх славянских государств России, Украины и Беларуси. У нас имеются богатые традиции укрепления дружбы славян и современные формы её развития.

Особенно окрепла дружба белорусов, россиян и украинцев в последние годы, несмотря на таможенные барьеры и финансовые трудности.

Этому в немалой степени способствуют ежегодные традиционные встречи в последнее воскресенье июня на границе трёх республик у Монумента Дружбы, которые сопровождаются сводными концертами молодёжных творческих коллективов, спортивными соревнованиями. Здесь проходят творческие встречи молодых дарований, работает пресс-клуб, на несколько дней располагается молодёжный лагерь „Дружба славян”. В 1996 году по инициативе Международного фонда славянской письменности и культуры на границе Беларуси, России, Украины вознёсся Поклонный крест, намечено строительство храма святой Троицы и села Троицкое.

В 1996 г. к этому празднику был приурочен выпуск газеты трёх приграничных областей „Живая вода”. О том, какое значение придают этим встречам руководители государств, можно судить по приветствию Президента Республики Беларусь А.Г. Лукашенко, опубликованному в первом номере этой газеты: „Совместный выпуск областных газет с воодушевляющим названием „Живая вода” выходит на большую читательскую аудиторию. Он будет содействовать укреплению взаимных контактов приграничных регионов, обмену опытом, установлению новых деловых и культурных связей”.

Процесс сближения славянских культур необратим. Конкретный шаг в этом направлении – комплексная целевая программа „Славянское братство”, – инициированная Гомельским областным Управлением культуры. Особая миссия в восстановлении и укреплении культурных связей трёх братских славянских народов принадлежит Гомельщине, где граничат земли славянских государств, где тесно переплелись их исторические судьбы и культурные традиции. У истоков этих традиций стоял великий мыслитель XII столетия, епископ Туровского княжества Кирилл Туровский. В сотрудничестве культур возвращены на Гомельщине такие имена в науке, культуре, общественной жизни, как М. Довнар-Запольский, Н. Григорович, Л. Выготский, Г. Нисский, А. Громыко, Е. Моисеенко, Н. Сухой. Связь и взаимопроникновение культур нашли своё отражение в языке людей, мелодиях песен, в тканых узорах рушников и постилок.

Программа „Славянское братство” ставит перед собой благородную цель – восстановление и обогащение славянских традиций, культур трёх братских народов в аспекте социально-исторических задач на современном этапе. Программа предусматривает регулярные заседания „Круглого стола” по проблемам сохранения и развития духовного наследия славянских народов, нравственного воспитания населения; международные фестивали народного творчества; проведение традиционных встреч-фестивалей возле Монумента Дружбы; совместные выставки изобразительного и традиционных видов декоративно-прикладного творчества; творческие обмены „народных” и „образцовых” коллективов приграничных районов трёх областей; обмен музейными и книжными выставками; пропаганду искусства молодых талантов; проведение научных и научно-практических конференций.

Особая роль в сохранении и развитии культурной и языковой самобытности народов, проживающих на приграничных территориях, принадлежит библиотекам. Тридцать лет назад – летом 1972 года – в г. Семёновке Черниговской области (Украина) состоялся семинар для заведующих районными библиотеками Брянской, Гомельской и Черниговской областей. В этом же году межреспубликанский семинар в Брянской областной научной библиотеке.

С этого времени началось планомерное сотрудничество библиотечных работников трёх областей. Летопись сотрудничества включает межрегиональные семинары, международные научно-практические конференции, творческие встречи, обменные книжные выставки и т. д. 13 июня 2002 года в г. Климово Брянской области (Россия) состоялся международный Круглый стол „Библиотека – центр диалога культур”, посвящённый 30-летию сотрудничеству библиотечных работников Брянской (Россия), Гомельской (Беларусь) и Черниговской (Украина) областей. Эта важная встреча подвела итог плодотворному профессиональному сотрудничеству, и это поистине огромный опыт партнёрских отношений, способствовавший взаимообогащению культур славянских народов. К примеру, на базе Гомельской областной библиотеки за последние годы прошли международные научно-практические конференции „Краеведение – основа духовного и нравственного возрождения общества” (1997) и „История библиотечного дела и библиофильство” (2002). В конференциях приняли участие государственные деятели, учёные, преподаватели, работники музеев, библиотек, краеведы трёх областей. На обсуждение были представлены доклады: „Культурные связи славянских народов”, „Сохранение историко-культурного наследия в районах, пострадавших от аварии на Чернобыльской атомной электростанции”, „Роль белорусской книги и периодики в решении задач белорусизации” и др.

Среди главных направлений сотрудничества библиотек трёх приграничных областей – сохранение и упрочение общего информационного пространства; сохранение книги как памятника нации и памятника культуры; работа библиотек в мультикультурной среде, поддержка гуманитарной миссии библиотек в условиях информационного общества.

Логическим продолжением этой большой работы явилось открытие в г. Гомеле в 1999 году специализированной славянской библиотеки (г. Гомель, Республика Беларусь, ул. Ланге, 17, Славянская библиотека), как регионального центра сохранения и распространения ценностей общеславянской культуры, изучения и популяризации истории славянства, пропаганды культурных достижений славянских народов. Славянская библиотека сотрудничает с государственными, общественными, международными организациями, творческими коллективами. Библиотекой проведены научные конференции, интересные общественные акции, изданы сборники материалов.

Одно из приоритетных направлений деятельности библиотек Гомельской области – краеведение. И это не случайно. Гомельщина – уникальный регион Беларуси, где на протяжении столетий живут люди разных национальностей, что своеобразно отразилось на его обычаях, культуре, быте; это край с богатейшими

історическими традиціями. Краєведческа́я робота строїться по програмі „Жива́я па́мять Гомельщи́ны”, реалізація яко́рої дозволила збрати́ і зберегти́ для́ будучи́х поколінь ба́гачи́шу́ю ду́ховну́ю і ма́теріальну́ ку́льтуру Го́мельщи́ны, інди́видуальну́сть і не́повтори́мость ка́ждо́го її́ уго́лочка; збере́чь для́ пото́мків з по́могою́ сре́дств ви́числи́тельної́ те́хники́ жи́віє го́лоса́ про́шло́го і на́стоя́щего.

О́собенно́ ва́жно́ то, що́ уда́лось збере́гти істориче́ські і ку́льтурні́ тра́диції, обы́чаї, фольклор те́х ме́ст Го́мельщи́ны, ко́торі́ постра́дали́ от Че́рнобы́льської́ ава́рії, чо́бы не́ исче́зли́ они́ з чо́лoвече́ської́ па́м'яті́, як исче́зло́ уже́ мно́гоє, чо́бы́ всле́д за е́кологі́чної́ ката́строфо́ю не́ при́шла на го́мельську́ зе́млю́ ката́строфа́ ду́ховна́я.

По да́ним пере́писи на́селення́ 1999 ро́ка на те́ритори́ї о́бласті́ про́живаю́т бо́лее 110 націо́нальностей і наро́дностей. Бо́льшество́ жи́телі́ – 84,2 % – бе́лорусы́, 11 % – ру́ськіє, 3,3 % – у́країнці́, 0,4 % – євре́ї, 0,2 % – по́ляки, 0,9 % – дру́гіє націо́нальності́: не́мці, ка́закі, гре́ки, азе́рба́йджанці́, арме́няє, цы́гане і др. В́ зв'язі́ з е́тим не́обходи́мо систе́матиче́ськи́ изу́чати́ і ви́явля́ти інфо́рмаці́йніє, ку́льтурніє, о́бразова́тельніє і до́сугові́є по́требно́сті́ о́бслу́жива́емого́ на́селення́. Я́ ду́маю́, що́ в це́лях у́лучше́ння о́бслу́жива́ння на́селення́ ми́ може́мо́ іспо́льзовати́ о́пыт, не́котóre е́лементи́ со́держанія́ і фо́рми́ рабо́ти, при́меня́ємы́є на́йбо́льше́ у́спешно́ бібліоте́ками́ бли́знього́ і да́льного́ за́рубе́жжя́.

Ку́льтуру́ не́льзя́ розді́лити, як не́льзя́ розді́лити́ во́здух, ко́торим ми́ ды́шимо́. Мо́жно́ розді́лити́ те́ритори́ю, е́кономи́ку і мно́гоє дру́гоє, то́лько́ не́ ку́льтуру. Націо́нальна́ ку́льтура, о́ддє́льна́ від дру́гих ку́льтур, уже́ пере́стає́ бу́ти ку́льтуро́ю в по́лном смы́слі́ е́того́ ве́ликого́ сло́ва – о́на ста́новитьс́я по́літи́кою, ідеоло́гією́ і́ли́ че́м-то́ дру́гим, то́лько́ не́ ку́льтуро́ю. Сего́дня́ е́то о́собенно́ ва́жно́ по́нима́ти. І́ ка́кіє́ бы́ зме́нення́ не́ прои́сходи́ли в со́временно́му́ ми́рі, ду́ховна́ о́бщність́ сла́вянських наро́дoв, бла́годаря́ ї́х ба́гачи́шій ку́льту́рі, все́гда́ бу́де о́беспе́чувати́ на́ше́ є́динство́. У́ нас не́ то́лько́ о́бще́є́ про́шло́є, но́ і на́стоя́щее, і́ бу́дуще́є.

Феофілова Л.В.

Історичні дослідження бібліотек Чернігівщини на зламі століть (1997–2002 рр.)

Прові́дним на́прямко́м нау́ково-до́слідної́ робо́ти́ вка́заного́ пе́ріо́ду є́ і́сторичні́ до́слідження́, по́в'язані́ з підго́товкою́ і відзна́чення́м 120-ти́ та 125-ти́ рі́ччя з ча́су засну́вання́ Че́рнігівської́ гро́мадської́ бібліоте́ки (ОУНБ і́м. В.Г. Коро́ленка).

Напра́цьова́ні ма́теріали́ у́ фондах О́блде́ржархі́ву (да́лі ДА́ЧО), ЦДІА́ Укра́їни у́ м. Киє́ві, фонди́ рідкі́сної́ кни́ги нашо́ї бібліоте́ки по́служили́ підгру́нтям о́бласних нау́ково-пра́ктичних ко́нференці́й: „Ска́рбни́ця зна́нь” (листопа́д 1997 р.), за ма́теріала́ми́ яко́ї зді́йснено́ ряд публіка́цій [1-4] та нині́шньої – „Неви́черпне́ дже́рело́ зна́нь”, а́ та́кож зді́йснених юві́лейних ви́дань [5, 6].

О́дночасно́ з вивче́нням і́сторії́ о́бласної́ кни́гозбі́рні зді́йснюва́лась пошу́кова нау́ково-до́слідна́ робота́ „З і́сторії́ розви́тку наро́дних бібліоте́к-чита́лень Че́рнігівщини́ кінця́ ХІХ – поч. ХХ ст.”. Розпо́чатє́ у 1996 ро́ці з ви́явлення́ та вивче́ння до́кументів́ губе́рнської́ зе́мської́ у́прави, це́ до́слідження́ пе́редбача́лось за́вершити́ у 1998 ро́ці.

О́днак, в́ про́цесі́ робо́ти ме́жі́ ви́значено́го́ те́рміну́ зазна́ли зме́н в зв'язку́ з тим, що́:

- в́ тако́му о́бсязі́ і́сторія́ бібліоте́к Че́рнігівщини́ ні́коли не́ вивча́лась;
- да́ні з пита́нь розви́тку ме́режі́ бібліоте́к, що́ при́водятьс́я нау́ковцями́ у́ публіка́ціях ма́ють су́ттеві́ розбі́жності́ з до́кумента́ми губе́рнської́ зе́мської́ у́прави;
- і́сторія́ бібліоте́к Че́рнігівщини́ до́жовтне́вого́ пе́ріо́ду бу́де не́повною, якщо́ ба́зувати́мєтьс́я ли́ше на до́кумента́х губе́рнської́ зе́мської́ у́прави та архі́вних до́кумента́х по губе́рнії́ в ці́лому;
- по́вну карти́ну розви́тку бібліоте́чної ме́режі́ та бібліо́графію́ до́кументів́, в́ то́му числі́ й архі́вних, мо́жно скла́сти́ ли́ше о́працю́вавши до́кументи́ ко́жної́ пові́тової́ зе́мської́ у́прави о́крема́.

Са́ме це́ й при́вело́ нас до́ поета́пного́ ре́гіона́льного́ до́слідження́, ви́значити́сь у́ на́прямках́ яко́го до́помо́гла́ гру́нтовна́ ста́ття С. Артамо́нової́ „Ре́гіона́льний́ факто́р в і́сторії́ бібліоте́чного́ де́ла” (Бі́бліотеко́ведє́ние. – 1993. – № 2. – С. 89-93).

Що́ ж спо́нукало́ нас зве́рнутис́я до́ вивче́ння́ мину́лого́ на́ших бібліоте́к са́ме в це́й ча́с, ча́с е́кономі́чної́ не́стабі́льності́ і надзвичайно́ складних́ умо́в і́снува́ння бібліоте́чної́ га́лузі́? Чи́ не пра́гнення́ ще́ і́ ще́ раз до́вести́, що́ бібліоте́ки за́вжди́ бу́ли і за́лишаю́тьс́я ку́льтурно-осві́тніми́ центрами́, що́ вони́ ма́ють змі́стовне́ мину́ле і і́сторію́, що́ ними́ о́пікува́лась вла́да і́ що́ врешті́-решт́ вони́ за́вжди́ бу́ли по́трі́бні́ суспі́льству.

І́, звича́йно́ ж – це́ потре́ба вивчи́ти і́сторію́ зе́мських наро́дних бібліоте́к-чита́лень, спадко́ємцями́ яких́ сьо́годні́ явля́єтьс́я значна́ кі́лькість́ сі́льських та це́нтра́льних бібліоте́к о́бласті́, усві́домити́ мину́ле, вивчи́ти́ все́ по́зитивне́, що́ бу́ло в ї́х дія́льності́.

А́ ще́ – відпо́відальні́сть пе́ред мину́лим – на́шими́ по́передниками́, відно́влення́ ї́х і́мен в і́сторії́ ста́новле́ння бібліоте́к і відда́ння ї́м нале́жної́ ша́ни, і́ пе́ред майбу́тнім – на́шими́ по́слідовниками́.

Та́ким чи́ном, пе́редбачу́ване до́слідження́ набу́ло ха́рактеру́ ре́гіона́льного́, що́ по́кли́кало́ за со́бою́ значно́го збі́льшення́ ча́су на по́шук архі́вних до́кументів́ та ї́х о́працю́вання́.

Не́ випадко́во пе́ршим ре́гіоном́ бу́в о́брани́й Го́родницький́ (да́лі – Го́родня́нський́) пові́т, о́дин з трьох́ пові́тів (Кро́левецький́ та О́стерський́), де́ в 1897 ро́ці́ бу́ли відкриті́ пе́рші́ сі́льські́ бібліоте́ки-чита́льні́ (на ви́конання́ постано́ви губе́рнського́ зе́мського́ зібрання́, при́йнято́ї ще́ у 1894 ро́ці́). Та́ й ко́лектив ЦБ́ із заці́кавле́ністю́ підт́римав про́позицію́ про́ спі́впра́цю з сеќтором НДР нашо́ї бібліоте́ки.

Одночасно з цим регіоном опрацьовувались архівні документи та публікації з історії Ніжинської ЦМБ, заснованої у 1897 році, як земська бібліотека, доступна для населення міста і повіту.

Здійснена в координації з ЦБ робота дала можливість значно розширити хронологічні межі бібліографічних показників [7, 8], взяти участь в урочистих зборах, присвячених 100-річчю з часу заснування Ніжинської ЦМБ (жовтень 1997 р.) та оприлюднити результати дослідної роботи з історії бібліотек Чернігівської губернії дожовтневого періоду на науково-практичній конференції „Скарбниця знань” (листопад 1997 р.).

Напрацьовані матеріали послужили основою для публікації з історії першої бібліотеки-читальні в Городнянському повіті – Ваганицької [9] та проведення науково-практичної конференції „Бібліотека в контексті історії”, присвяченої 100-річчю з часу заснування перших народних безплатних бібліотек-читалень на базі Городнянської ЦБ за участю бібліотечних працівників Брянської ОУНБ ім. Ф.І. Тютчева, Стародубської та Климовської ЦБ Брянської області (РФ), Гомельської ОУБ та Добрушської ЦБ Гомельської області (Білорусь) у жовтні 1998 року. За матеріалами конференції городнянським журналістом І. Дудко опубліковано ґрунтовну статтю [10].

Доцільно відмітити, що з цього часу науково-дослідна робота набула міжнародного характеру. На замовлення колег Брянської ОУНБ було здійснено пошук архівних документів, а також документів з фонду рідкісної книги нашої бібліотеки стосовно історії бібліотек 4 повітів: Мглинського, Новозибківського, Стародубського та Суражського, які до 1919 року входили до складу Чернігівської губернії.

В результаті здійсненої роботи було виявлено і опрацьовано 68 документів, які було включено до анотованого бібліографічного показника, виданого у 1999 році [11]; встановлено роки заснування: Мглинської земської бібліотеки (1869), Стародубської громадської бібліотеки (1909), Климовської сільської бібліотеки-читальні (1899), нині ЦБ, а також багатьох сільських бібліотек-читалень вище вказаних повітів; розшукано цікаві архівні документи з історії Клинівської бібліотеки ім. О.С. Пушкіна та бібліотеки Новозибківського благодійного товариства.

Напрацьовані матеріали з історії бібліотек цього регіону дали можливість, на запрошення брянських колег, взяти участь у міждержавній науково-практичній конференції „История библиотек и библиофильства в Брянской области” (квітень 1999 р.) та виступити із співдоповіддю [12]. Всі представлені нами матеріали увійшли до одноіменного збірника, виданого у Брянську. Копії архівних документів були передані крім Брянської ОУНБ також Стародубській, Климовській та Клинівській ЦБ, а у листопаді-грудні делегація Чернігівської області взяла участь у відзначенні ювілеїв Климовської (100-річчя) та Стародубської (125-річчя) ЦБ.

У цьому ж році була здійснена пошуково-дослідна робота за замовленням Новгород-Сіверської ЦБ, заснованої як громадська у 1899 році, в результаті якої було видано бібліографічний показник документів з історії бібліотек Новгород-Сіверського повіту дожовтневого періоду [13] та урочисто відзначено ювілей ЦБ (жовтень 1999 р.).

У наступні роки (2000-2001) здійснювалась пошукова робота за замовленнями Борзнянської, Семенівської та Носівської ЦБ. Було продовжено опрацювання архівних документів з історії бібліотек Новгород-Сіверщини та Сосницьчини, які мають скласти окремі збірники, хронологічні межі яких будуть значно розширені.

Цілком природно, що результати дослідницької роботи стали складовою часткою обласної науково-практичної конференції „Бібліотеки Чернігівщини на межі тисячоліть”, проведеної у липні 2000 року на базі Прилуцької ЦРБ за участю працівників Національної парламентської бібліотеки І.А. Полякової та Н.О. Гудимової, що знайшло відображення у публікаціях [14, 15].

Одночасно з вивченням історії сільських бібліотек-читалень ведеться збір даних про всі існуючі на той час в губернії бібліотеки: монастирські і церковні, духовних семінарій і училищ, церковно-приходських шкіл, учнівські і учительські, приватні і спеціальні, благодійних товариств і братств. Адже всі вони в комплексі формували культурне середовище міст і сіл Чернігівщини. Важливість цих бібліотек незаперечна. Так, лише на прикладі діяльності однієї з церковних бібліотек – Хотуницької народної бібліотеки при Свято-Троїцькій церкві Городнянського повіту, заснованої священником М. Архангельським у 1891 році, можна прослідкувати як змінювався світогляд жителів села, як вивчалися їх інтереси, як поповнювалася бібліотека [16].

Важливою ділянкою в дослідній краєзнавчій роботі є опрацювання періодичних видань. У 2001 році ми розпочали вивчення наявного фонду місцевих періодичних видань нашої бібліотеки, ДАЧО та ЧІМ ім. В. Тарновського, результатом якого стало видання „Зведеного каталога-довідника...” [17], здійснене у рік 125-річчя з часу заснування ОУНБ ім. В.Г. Короленка та 200-річчя Чернігівської губернії. Сподіваємось, що це видання стане незамінним помічником науковцям, краєзнавцям у дослідженні історичної спадщини нашого краю.

Не менш цікавою є й історія співпраці бібліотек трьох слов'янських держав, трьох областей – Брянської (РФ), Гомельської (Білорусь) та Чернігівської (Україна). Започаткована за нашою ініціативою у червні 1972 року, підтримана колегами сусідніх областей вона переросла у творчу співдружність, що базується на проведенні спільних семінарів, науково-практичних конференцій, круглих столів, видавничій діяльності, книгообміні.

Тридцятиріччя співпраці було відзначено проведенням міжнародного круглого столу „Бібліотека – центр діалога культур” на базі Климовської ЦБ Брянської області (червень цього року) і набуло значного резонансу у засобах масової інформації від регіонального рівня до асоціацій РФ, Білорусі та Бібліотечної Асамблеї Євразії, отримавши їх схвальну оцінку. А проведення круглого столу оцінено як важливу акцію, що визначає новий крок у співдружності бібліотек. Літопис співпраці, оглядова довідка та бібліографічний показник публікацій і видань складуть окремий збірник, що вже готується до друку.

2002 рік ювілейний не лише для нашої бібліотеки а й для 12-ти сільських бібліотек області, яким виповнюється 100 років з часу заснування та Сосницької ЦБ, яка незабаром відзначатиме 130-річчя з часу заснування.

Сьогодні ми вже можемо сказати, що нам вдалося:

– визначитись у пошуку і вивченні документів, в т.ч. й архівних, та створенні джерелознавчої бази дослідження; підготовці на їх основі анотованих бібліографічних покажчиків, до яких жоден документ не включається без опрацювання „de visu”;

– привернути увагу бібліотечної громадськості до вивчення своєї історії, як складової частини краєзнавчої роботи;

– домогтись певних позитивних зрушень у формуванні громадської думки про роль і значення бібліотек, підвищенні їх авторитету, чому в певній мірі сприяє відзначення ювілеїв бібліотек за участю жителів, представників влади та працівників ОУНБ;

– домогтись збільшення кількості публікацій з історії бібліотек;

– встановити роки заснування, а інколи й дати, багатьох сільських та центральних бібліотек, в т.ч. й Брянської області.

Починаючи з 1997 року тема історії бібліотек, крім науково-практичних конференцій, знаходить відображення у всіх обласних заходах підвищення кваліфікації у формі повідомлень, консультацій, круглих столів тощо. Для багатьох бібліотек-ювілярів готувалися короткі історичні довідки та копії архівних документів. Публікації з історії бібліотек та відзначення ювілеїв включаються до щорічного бібліографічного покажчика „Бібліотеки Чернігівщини на сторінках преси”, що з часом склав своєрідний літопис.

Перспективним напрямком дослідження є:

– вивчення історії формування, розвитку і подальшої долі приватних книжкових зібрань і колекцій, які належали представникам інтелігенції XIX – початку XX ст., відомим вченим та громадським діячам;

– вивчення вкладу інтелігенції Чернігівщини у розвиток бібліотечної справи України;

– вивчення бібліотечної і просвітницької діяльності товариств, осередків, що діяли на території Чернігівщини;

– вивчення історії створення і діяльності монастирських, церковних бібліотек, а також бібліотек братств, духовних навчальних закладів.

Чекає на своїх дослідників „Бібліографічна Чернігівщина II-ої половини XIX – початку XX ст.”, в розвиток якої значний вклад внесли С.І. Пономарьов, О.М. Лазаревський, граф Г.О. Милорадович, П.С. Єфименко, Б.Д. Грінченко, В.Ф. Резніков. До речі, наступного року виповнюється 150-річчя з часу публікації на сторінках „Черниговских губернских ведомостей” першого покажчика про Україну О.М. Лазаревського „Опыт указателя источников для изучения Малороссийского края в историческом и географическом отношении”.

Попереду ще досить значна за обсягом пошуково-дослідна робота з історії земських народних бібліотек-читалень. Вивчення регіону, що нині відноситься до Сумської області (Глухівський, Конотопський та Кролевецький повіти) сподіваємось здійснити у співпраці з колегами Сумської ОУНБ.

Результатом здійсненої науково-дослідної роботи з часом стане збірник з історії бібліотек Чернігівщини, як складової частини історії бібліотек України.

Публікації та видання:

I. З історії Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка:

1. Феофілова Л. Скарбниця знань // Черніг. відомості. – 1997. – 12 груд. – С.6.
2. Феофілова Л. Чернігівській обласній універсальній бібліотеці – 120 років // Бібл. планета. – 1998. – № 1. – С.23-24.
3. Зелінська В. Читач–бібліотека: Від громадської до наукової // Сіверян. літопис. – 1998. – № 2. – С.126-129.
4. Сікорська І. Роль меценатства та благодійності у становленні бібліотеки // Сіверян. літопис. – 1998. – № 3. – С.119-122.
5. Духовна скарбниця краю. Вип. 1. Від громадської – до універсальної наукової бібліотеки: (Іст. нарис) / Черніг. ОУНБ ім. В.Г. Короленка; Авт. Л.В. Студьонова. – Чернігів, 2002. – 56 с.
6. Духовна скарбниця краю. Вип. 2. Бібліогр. покажч.: До 125-річчя з часу заснування [Черніг. ОУНБ ім. В.Г. Короленка] / Черніг. ОУНБ ім. В.Г. Короленка; Уклад.: Л.В. Студьонова, Н.В. Романчук. – Чернігів, 2002. – 110 с.

II. З історії бібліотек області:

7. З історії бібліотек Городнянщини: Бібліогр. покажч. Вип. 1. / Черніг. ОУНБ ім. В.Г. Короленка, Городнян. центр. б-ка. Склад.: Л.В. Феофілова, К.О. Ходарченко. – Чернігів, 1997. – 20 с. /До 100-річчя заснування перших безплат. сіл. б-к-читалень/.
8. З історії Ніжинської центральної міської бібліотеки: Бібліогр. покажч. / Черніг. ОУНБ ім. В.Г. Короленка, Ніжин. центр. міська б-ка. Уклад.: З.П. Петрик, Р.М. Хачатурян. – Чернігів, 1997. – 26 с. /До 100-річчя заснування/.
9. Овсієнко М., Феофілова Л. Скарбниця світла і знань: Ваганицькій сільській бібліотеці – 100 років // Новини Городнянщини. – 1998. – 17 січ. – С.3.
10. Дудко І. З минулого маємо взяти вогонь, а не попіл: З міжнародної науково-практичної конференції бібліотекарів // Десн. правда. – 1998. – 21 жовт. – С.4.
11. Страницы истории библиотек Мглинского, Новозыбковского, Стародубского и Суражского уездов Черниговской губернии: 1865-1916: Библиографический указатель / Сост. Л.В. Феофилова. – Чернигов, 1999. – 10 с.

12. Феофилова Л.В. Из истории библиотек Мглинского, Новозыбковского, Стародубского и Суражского уездов, входивших в состав Черниговской губернии // История библиотек и библиофильства в Брянской области: межгосударственная научно-практическая конференция. – Брянск, 1999. – С.106-128.
13. Сторінки історії бібліотек Новгород-Сіверщини: Бібліографічний покажчик. Вип. 1. / Черніг. ОУНБ ім. В.Г. Короленка. Склад.: К.О. Ходарченко, Л.В. Феофілова. – Чернігів, 1999. – 11 с.
14. Набок Д. Не чекаючи манни небесної // Черніг. вісник. – 2000. – 19 лип. – С.4.
15. Феофілова Л. Бібліотеки Чернігівщини: Нові тенденції і традиційні цінності // Бібл. планета. – 2002. – № 4. – С.5-6.
16. Феофілова Л.В. Несла світло знань людям // Промінь. – 2001. – 29 верес. – С.6; 6 жовт. – С.5; 20 жовт. – С.4; 10 листоп. – С.5.

* * *

17. Зведений каталог-довідник місцевих періодичних видань 1839-1917 рр., наявних у фондах Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка, Чернігівського державного історичного музею ім. В.В. Тарновського (ЧДІМ), Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО) / Черніг. ОУНБ ім. В.Г. Короленка; Склад.: Г.А. Конопацька, Н.М. Волкова, Л.В. Семенюк; Відп. за вип. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2002. – 160 с.